

BAĞIMSIZLIK SONRASI KUZAY MAKEDONYA YAYINEVLERİNDE İSLÂMÎ LİTERATÜR: İSLÂM HUKUKU ÖZELİNDE BİR İNCELEME

ISLAMIC LITERATURE IN NORTH MACEDONIA PUBLISHING HOUSES AFTER INDEPENDENCE: A RESEARCH ON ISLAMIC LAW

Geliş Tarihi: 30.10.2020 Kabul Tarihi: 06.08.2021

✉ **FURKAN SHABAN**

DOKTORA ÖĞRENCİSİ
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
orcid.org/0000-0002-1015-9272
furkann.s@hotmail.com

ÖZ

İnsanlığın mirasının tanıtım ve aktarılmasında olduğu gibi genelde Balkanlar'da özelde Kuzey Makedonya'da Müslümanların tarihi ve ilmi mirasını tanımaları ve geleceklerini inşa etmeleri bakımından kitaplar kilit bir role sahiptir. Bu bağlamda Kuzey Makedonya'nın nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan Müslümanların dini-ameli hayatını şekillendiren kitapların incelenmesi önemlidir. Bağımsızlık sonrası Kuzey Makedonya'da İslâm Dini Birliği'nin ve kurulan diğer yayınevlerinin günümüze kadar yayınladığı gerek telif gerekse tercüme birçok eser yayınlamışlardır. Bu makalede biz bu İslâmî yayın literatürü içinde İslâm hukuku (fıkıh) alanı ile ilgili neşredilen kitapların tespiti ve kısaca değerlendirmesini yapmaya gayret edeceğiz. Eserler üzerinden de aslında Kuzey Makedonya'da yaşayan Müslümanların, dinî inanç, düşünce ve amel dünyalarının -İslâm hukuku özelinde- incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Makedonya, Kitap, İslâmî Literatür, İslâm Hukuku, Fıkıh.

ABSTRACT

As it is valid in the promoting and transfer of the common heritage of humanity, books play a crucial role in the individuals living in the Balkans and especially in North Macedonia to get to know their history and scientific heritage and to build their future. In this respect, it is important to examine the books that outline the religious-practical life of Muslims, who constitute a significant part of the population of North Macedonia. There are many original works translated by the Islamic Religious Union and other publishing houses or written by local scholars in North Macedonia since its independence. Our study is limited to the identification and briefly evaluating the books published on Islamic law (fiqh) within this Islamic literature. In this context, it is aimed to examine the world of thought of Muslims living in the country, especially in Islamic law.

Keywords: North Macedonia, Book, Islamic Literature, Islamic Law, Fiqh.

ISLAMIC LITERATURE IN NORTH MACEDONIA PUBLISHING HOUSES AFTER INDEPENDENCE: A RESEARCH ON ISLAMIC LAW

SUMMARY

If some exceptions are not to be counted, the Islamization of the Balkans took place due to the Ottomans. The reflections of the Islamic civilization on the Balkan societies and cities during the Ottoman rule are mostly observed in the religious, scientific, and socio-cultural fields. Thus, with a new spirit, both individual and social, people and cities were reshaped and brought to life with Islam. Considering the Islamic thought in particular, the Balkans in general during the Ottoman period were *Hanafi* in terms of practice and *Maturidi* in terms of theology/creed. The most important indicator of this is the curriculum taught in the madrasas of the Ottoman Empire which included education in the Balkans.

As a matter of fact, there has been no information found that the curriculum applied in N. Macedonian and generally the madrasas in the Balkans were different from those in Anatolia. However, we learn from Taşköprüzâde's (d. 968/1561) autobiography that he wrote at the end of his work titled *eş-Şekâyiku'n-Nu'mâniyye*, which is the proof that the curriculum applied was the same.

In 956/1529, when he was a teacher at the Ishak Bey madrasa in Skopje, the whole of Sadru's-Şerîa's *Et-Tavzîh* from usûl al-fiqh, the book of trade *Şerhu'l-Vikâye* from fiqh, again from fiqh Seyyit Şerîf's *Şerhu'l-Ferâiz* were being studied. Moreover, the works of scholars who lived in Macedonia region during Ottoman period like Pîr Muhammed b. Abdullah el-Üskûbî's *Muînu'l-Müftî fi'l-Cevâb ale'l-Müstefî (Fetâvâ-yı Üskûbî)* and *Zahîru'l-Kudât*, Hâfız Mahmut Vardârî's *Menâkıbu'd-Dürer ale'l-Gurer ve'd-Dürer*, Vahdetî Osmân Efendi's *Muhtede'l-Enhur ilâ Multeka'l-Ebhur*, İsmâîl Hakkı Efendi's *Vesâilü'l-Felâh fî Mesâîli'n-Nikâh* and *Ahkâm-u Şerhi Sıyâm* can be given as examples.

After the 1st and the 2nd. Balkan Wars that came as a result of the quake of the Ottoman rule in the Balkans, and WWI and WWII, the region was ruled by the Kingdom of Yugoslavia (1918-1945) and its successor, the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (1943-1992). In this period when it was forbidden to perform religious worship openly outside the mosque, believers tried not

to break this bond with activities such as Mawlid ceremonies. It should also be noted that at that time, although religious groups, all religious institutions and activities were carried out under the supervision of the political system of the state. Moreover, pointing out that the Yugoslavia's political understanding and perspective on the above matters was a little more flexible than other communist countries. With the division of Yugoslavia, after Slovenia and Croatia, Macedonia declared its independence on September 8, 1991. On April 8, 1993, states and international organizations recognized its independence with the name Former Yugoslav Republic of Macedonia (FYROM). The reason for this was that Greece does not recognize the country's name "Macedonia". With the Prespa Agreement it was agreed with Greece that the name of the country will be "North Macedonia". Thus now the name of the country is North Macedonia.

After North Macedonia gained its independence and a multi-party system was adopted. In this period when freedom of expression started to be implemented, socio-cultural and scholarly activities began to be carried out independently in the country. Thus, the Constitution of Republic of North Macedonia guarantees the right of individuals to freely practice their religious beliefs and freedom to express their religious beliefs freely: *“Religious beliefs and freedoms guarantee the right to form religious communities, either personally or institutionally... It is free to open schools and organize social activities that will be beneficial to the society, as determined by law.”* (Constitution of N. Macedonia, II. Amendment, Article 19, p. 11.)

In parallel with this, the activities in the publishing sector related to the Islamic literature have gained momentum. Additionally to the RNM Islamic Religious Union, books started to be published by publishing houses such as Logos A, Furkan ISM, Nun, Asr, Orienti, el-Kalem and Thesari stand out in this regard. The aim of the study is to present the books that feed the intellectual world of Muslims in North Macedonia -specifically on Islamic law- based on the books which were accessible by the publishers.

As it is already known Islamic law (fiqh) is a branch of science that includes the knowledge and decrees of the ancillaries of religion and the practical life. Until today, catechism (ilmihal), law and legal methodology (fiqh method), economics, political sciences and institutions related to these sciences have been seen and studied within the fiqh branch of Islamic sciences. Hence, in our study, a literature review was made taking this broad scope into consideration.

GİRİŞ

Bazı istisnâlar sayılmazsa Balkanlar'ın Müslümanlaşması Osmanlılar vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın hüküm sürdüğü dönemlerde¹Balkan toplumlarında ve şehirlerinde İslâm medeniyetinin yansımaları; daha ziyade dinî, ilmî, sosyal-kültürel alanlarda olmuştur. Böylece yeni bir ruh ile hem ferdî hem toplumsal olarak gerek insanlar gerekse şehirler İslâm ile yeniden şekillenmiş ve hayat bulmuştur. İslâm anlayışı açısından bakıldığında Osmanlı döneminde Balkanlar'daki Müslümanların geneli itikadî açıdan *Mâtürîdî* amelî bakımından *Hanefî* idi. Bunun en önemli şahidi Osmanlı Devleti'nin medreselerinde okutulan müfredatın muhtevasıdır.² Buna ilaveten Osmanlı dönemi Makedonya'sında yaşamış olan âlimlerin/fakihlerin eserleri de örnek verilebilir.³

¹ Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'da yaklaşık 550 yıl hüküm sürmüştür. Bu serüveni üç döneme ayrılabilir: Balkanlar'da ilerleyiş ve hâkimiyetin sağlanması dönemi (1354-1683); hâkimiyetin zayıflaması ve geriyeleş dönemi (1683-1821); hâkimiyetin son bulma ve Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarından çekilmesi dönemi (1821-1913). (Caner Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 2/2 (2011), 29.)

² Makedonya ve genel anlamıyla Balkan medreselerinde uygulanan müfredatın Anadolu medreselerinden farklı olduğuna dair bir bilgiye ulaşılabilir. Ancak müfredatın aynısının uygulandığını, Taşköprüzâde (ö. 968/1561)'nin *Eş-Şekâyiku'n-Nu'mâniyye* adlı eserinin sonunda yazdığı otobiyografisinden öğreniyoruz. 956/1529'da Üsküp'teki İshak Bey medresesinde müderrislik yaptığı dönemde usûlü fıkıhtan Sadru'sh-Şeria'nın *et-Tavzih*'inin tamamını, fıkıhtan *Şerhu'l-Vikâye* adlı eserinin alışveriş kitabının başından sonuna kadar, yine fıkıhtan Seyyit Şerîf'in *Şerhu'l-Ferâz*'ini okuduğu görülmektedir. Bk. Eljesa Asani, *Makedonya'daki Medreseler ve İsâ Bey Medresesi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, 2010), 16-17.

³ Pîr Muhammed b. Abdullah el-Üskübî'nin *Muînu'l-Müfîti fi'l-Cevâb ale'l-Müstefîi* (Yaygın olarak *Fetâvâ-yı Üskübî* diye bilinmektedir) ve *Zahîru'l-Kudât*'ı, Hâfız Mahmut Vardârî'nin *Menâkibu'd-Dürer ale'l-Gurer ve'd-Dürer*'i, Vahdetî Osmân Efendi'nin

Osmanlı'nın Balkanlar'daki siyasî egemenliğinin son bulmasından sonra Balkanlar'da, Yugoslavya Krallığı (1918-1945) ve onun devamı olan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (1943-1992) hüküm sürmüştür.⁴ Dinî ibadetlerin cami dışında açık bir şekilde icra edilmesinin yasak olduğu bu dönemde Müslümanlar mevlit merasimleri gibi etkinliklerle İslâm'la bağın koparılmamasına gayret etmişlerdir.⁵ Şunu da belirtmemiz gerekir ki o dönemlerde dinî gruplar, bütün dinî kurum ve faaliyetler devletin politik sistemi gözetiminde sürdürülmekle⁶ birlikte komünist bir ideolojiye bağlı olan Yugoslavya'nın diğer komünist ülkelere kıyasen yürüttüğü politik anlayış ve konulara bakış açısı biraz daha esnekti.⁷

Yugoslavya'nın bölünmesinin ardından Kuzey Makedonya bağımsızlığını kazanmış⁸ ve çok partili sisteme geçilmiştir. İfade özgürlüğünün⁹ uygulanmaya başladığı bu dönemde, ülkede sosyo-kültürel

Muhtede'l-Enhur ilâ Mülteka'l-Ebhur'u, İsmâil Hakkı Efendi'nin *Vesâilü'l-Felâh fi Mesâilü'n-Nikâh ve Ahkâm-u Şerhi Sıyâm* eserleri misâl olarak zikredilebilir. Detaylı bilgi için bk. Rahim Kaloshi, "Osmanlı Dönemi Makedonya'sında İslâm Hukukçuları", *Balkan Araştırmaları Dergisi* 1/1 (30 Haziran 2010), 147-162.

⁴ Muhammed Aruçi, "Yugoslavya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları), 2013), 43/573-579.

⁵ Süleyman Baki, "Makedonya ve Kosova'da Mevlid Merasimleri Ne İfade Eder?", *Mevlid ve Süleyman Çelebi Sempozyumu* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 450-451.

⁶ Mehmet Seyfettin Erol, "Makedonya Sorunu'nun Temel Dinamikleri", *Balkanlar El Kitabı* (Vadi Yayınları, 2007), 2/251.

⁷ Ali Pajaziti, *Geçiş Sürecinde Makedonya Üniversite Gençliği ve Din Olgusu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 1998), 22.

⁸ Yugoslavya'nın 1990 yıllarında bölünmeye başlamasıyla Slovenya ve Hırvatistan'ın ardından 8 Eylül 1991 yılında Makedonya ismi ile bağımsızlığını ilan etmiştir. 8 Nisan 1993'te ise devletler ve uluslararası kuruluşlar tarafından Former Yugoslav Republic of Macedonia (FYRM) yani Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti (EYMC) ismi ile bağımsızlığı tanınmıştır. Nitekim Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, Uluslararası Para Fonu gibi örgütler ülkeyi Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti adıyla tanımıştır. Bunun nedeni ise Yunanistan'ın ülkenin ismini sadece "Makedonya" olarak tanımamasıdır. 2018 yılında Prespa Anlaşması ile ülkenin isminin "Kuzey Makedonya" olması hususunda Yunanistan ile anlaşmaya varılmıştır. Anlaşma yürürlüğe 2019 yılında girmiş ve devletler ve uluslararası örgütler tarafından tanınmıştır. Çalışmamızda ülkenin ismi bu yüzden Kuzey Makedonya olarak kullanılmaktadır.

⁹ K. Makedonya Cumhuriyeti Anayasası bireylerin dinî inancını özgürce yaşama ve dini inanışlarını serbestçe ifade etme özgürlüğünü garanti altına almaktadır: "*Dinî inanç ve özgürlükler kişisel ya da kurumsal anlamda, dinî topluluklar oluşturma hakkı garanti altına alınmaktadır. Makedon Ortodoks Kilisesi ile diğer dinî birlikler ve kuruluşlar devletten bağımsız ve devletin kanunları karşısında eşittirler. Dinî toplulukların birleşmeleri, devlet sınırları içerisinde hiçbir sınırlamaya tabi değildir. Makedon Ortodoks Kilisesi ile diğer dinî birlikler kendi işlerini herkes için geçerli olan kanunların sınırları çerçevesinde bağımsız olarak düzenler ve yönetir. Görevlilerini devlet tayin etmez. Kanunla belirlenmiş okul açmaları ve topluma faydalı olacak sosyal aktiviteler düzenlemeleri serbesttir.*" bk. K. Makedonya Cumhuriyeti Anayasası, II. madde 19. fıkrası, 11.

ve ilmî faaliyetler bağımsız bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. Buna paralel bir şekilde İslâmî literatür ile ilgili yayıncılık sektöründeki faaliyetler hız kazanmıştır. KMC İslâm Dinî Birliği'nin yanında Logos A, Furkan ISM, Nun, Asr, Orienti, el-Kalem, Thesari gibi yayınevlerin neşrettiği kitaplar bu konuda ön plana çıkmaktadır. Yayınevlerinden ulaşabildiğimiz kitaplar çerçevesinde K. Makedonya'daki Müslümanların İslâm hukuku (fıkıh) sahasında düşünce dünyalarını besleyen kitapları tanıtmaya gayret edeceğiz.

Malum olduğu üzere İslâm hukuku (fıkıh), dinin fûrûuna, amelî hayata ait bilgileri ve hükümleri ihtiva eden ilim dalıdır. Çağımıza kadar ilmihal, hukuk ve hukuk metodolojisi (fıkıh usûlü), ekonomi, siyaset bilimleri ve bu bilimlerle ilgili kurumlar İslâmî ilimlerin fıkıh dalı içinde görülmüş ve incelenmiştir.¹⁰ Nitekim çalışmamızda fikhın bu geniş kapsamı gözönünde bulundurarak literatür taraması yapılmıştır.

1. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslâm Dinî Birliği'nde İslâm Hukuku Literatürü

KMC İslâm Dinî Birliği, K. Makedonya'daki Müslümanları temsil eden ve Müslümanların dinî hayatını düzenleyen resmî kurumdur. Bu kurumun tarihçesi Osmanlı döneminden sonra Sırp, Hırvat ve Slovenler'in birleşmesi ile oluşan Yugoslavya Krallığı,¹¹ Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti¹² ve günümüz KMC İslâm Dinî Birliği olarak üç dönemde

¹⁰ Hayrettin Kahraman, "Fıkıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları), 1996, 13/1.

¹¹ Yugoslavya Krallığı döneminde Avrupa'da Sünnî İslâm geleneğinin kurumsal olarak en önemli temsilciliğini İslâm Dinî Birliği yapmıştır. Kurum, Yugoslavya'nın sınırları içine giren bugünkü Bosna Hersek, Kosova, Sancak, Karadağ ve Makedonya'nın Vardar bölgesinde yaşayan Müslümanları kapsamıştır. Yugoslavya Krallığı bu kurumun kontrol altına almak için otonom statüsünü kaldırmıştır. Bunun nedeni ise kurumun siyasi açısından Müslümanları yönlendirme potansiyeline sahip olmasından kaynaklanmaktadır. 1935 yılında ise İslâm Dinî Birliği otonom özelliğini kazanma başarısını elde etmiştir. Böylece İslâm Dinî Birliği'nin Yugoslavya Krallığı döneminde devlet-kurum ilişkisi açısından üç döneme ayırmak mümkündür. Birinci dönem (1918-1929): İslâm Dinî Birliği'nin içinde iki ayrı merkez (Saraybosna ve Belgrad) tarafından yönetilmiştir. K. Makedonya'da yaşayan müslümanlar Kosova, Sırbistan ve Karadağ müslümanları ile birlikte Belgrad merkezine bağlı idi. Bu durum bu iki kurumun daha özerk olmalarını sağlamıştır. İkinci dönem (1929-1935): İslâm Dinî Birliği Belgrad'dan yani tek merkezden yönetilmiştir. Bu dönemde İslâm Dinî Birliği daha sıkı kontrol edilmiştir. Üçüncü dönem (1935-1941): İslâm Dinî Birliği yeni anayasaya (4 Nisan 1930) kavuşmasıyla otonomi statüsünü kazanmıştır. Merkezi ise Belgrad'dan Saraybosna'ya taşınmıştır. Yugoslavya Krallığı döneminde İslâm Dinî Birliği'nin iki tüzüğünde dinî eğitim-devlet ayırımı ile ilgili bir değişiklik yapılmamıştır. (Reyhan Mandak, *Makedonya'nın Vardar Bölümündeki Dinî Birlikleri (1918-1941)* [Верските Заедници во Вардарскиот дел на Македонија (1918-1941)] (Üsküp: Kiril ve Metodi Üniversitesi Milli Tarih Enstitüsü, 2015), 67-68.)

¹² Habibe Sejdini, *Kuruluşundan Günümüze Makedonya İslâm Birliği'nin Örgün ve*

incelenebilir. KMC İslâm Dinî Birliği kurumunun Osmanlı'dan sonra K. Makedonya'nın bağımsızlığına kadarki dönemde icra ettiği faaliyetlerde (cami, medrese vs.) itikadî açıdan Mâtürîdî amelî açıdan Hanefî geleneğe bağlı kalma çabaları görülmektedir.¹³

Ülke bağımsızlığını kazandıktan sonra da KMC İslâm Dinî Birliği, itikadî açıdan Mâtürîdî amelî açıdan Hanefî geleneğini devam ettirmiştir. Bu husus, kurumun tüzüğü'nün birinci bölümünün ilk maddesinde "İslâmî görevlerin icrasında özellikle ibâdet konularında KMC İslâm Dinî Birliği bütün faaliyetlerini *Hanefî Mezhebi*'ne göre uygulamaktadır"¹⁴ şeklinde belirtilmektedir. Ayrıca tüzüğü'nün ikinci bölümünde hak ve vazifeler ile ilgili bilgi verilen kısımda, İslâm Birliği personelinin görevlerinden biri "İslâm dininin adaletine, ilkelerine ve geleneklerine uymaktır" denilerek *geleneğe* dikkat çekilmektedir.

KMC İslâm Dinî Birliği'nin sorumluluğu altında örgün dinî eğitim faaliyetlerini sürdüren iki erkek ve üç kız medresesi olmak üzere toplam beş medrese vardır. Nitekim Îsâ Bey ismi ile merkezi başkent Üsküp'te ve bir şubesi İştîp şehrinde olmak üzere iki erkek medresesi; Üsküp, Kalkandelen ve Gostivar şehirlerinde ise kız medreseleri eğitim faaliyetlerine devam etmektedirler.¹⁵ Bunlar lise düzeyinde öğretim yürütürken Üsküp'te faaliyetini yürüten İslâmî Bilimler Fakültesi yükseköğretim düzeyinde eğitim yürütmektedir. Her iki düzeydeki eğitim kurumlarında müfredat Hanefî geleneği çerçevesinde devam etmektedir.¹⁶ Yaygın (cami, mektep) eğitimde de bu hususa dikkat edilmektedir.¹⁷

Yaygın Din Eğitimi Hizmetleri (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019), 33-47.

¹³ Detaylı bilgi için bk. Habibe Sejdini, *Kuruluşundan Günümüze Makedonya İslâm Birliği'nin Örgün ve Yaygın Din Eğitimi Hizmetleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 27-29; 42-43.

¹⁴ *Në zbatimin e detyrave Islame në fushën e ibadeteve, BFI aplikon Shkollën juridike Hanefite.* (Kreu I – Dispozitat e Përgjithshme, Neni 1./I. Bölüm - Genel hükümler, 1. madde)

¹⁵ Îsâ Bey Medreseleri'nde okutulan müfredat İslâm Birliği Riyaseti tarafından belirlenmektedir. *Dil dersleri*: Arnavutça, Türkçe, Makedonca, Arapça ve İngilizce. *Dinî dersler*: Kıraat-Kur'an-ı Kerim, Akaid, Fıkıh, Tefsir, Hadis, Kur'an Bilimleri, Hadis Bilimleri, Usûl-i Fıkıh, Ahlak, İslâm Tarihi, Siyer-i Nebevi, İslâm Kültürü ve Medeniyeti Tarihi, Dâvet-Hitabet. *Diğer dersler*: Tarih, Coğrafya, Biyoloji, Felsefe, Bilgisayar, Matematik, Sosyoloji, Psikoloji-Mantık, Pedagoji-Didaktik, Kimya ve Fizik derslerinden oluşmaktadır.

¹⁶ İslâm Medenî Hukuku (4. yıl); Vakıf ve Miras Hukuku (3-4. yıl); İslâm Aile Hukuku (2. yıl); İslâm Ceza Hukuku (3-4. yıl); Fikhu'l-İbâdât (1); İslâm Hukuk Tarihi (1. yıl); Fıkıh Usûlü (1. yıl). Bk. (Üsküp İslâmî İlimler Fakültesi Müfredatı, 2010)

¹⁷ Üsküp Müftülüğü'nün Ocak 2019 yılında cami müteveli heyeti için hazırladığı kararnamesinin 130. maddesi şöyledir: *Muallim, Müftülüğün din eğitimi müfredatını takip etmekle yükümlüdür ve Müftülüğün izni olmadan talebelere ek kitaplar verme hakkına sahip değildir.*

Bağımsızlık öncesi K. Makedonya bölgesinde yaşayan Müslümanların kullandıkları dinî yayınlardan kısaca bahsederek, 1959 yılında KMC İslâm Dinî Birliği'nin bünyesindeki Ulemâ Meclisi tarafından basılan “*Küçük İlmihal*” adlı eser öncelikle zikredilebilir. Türkçe olarak neşredilen bu eser, Hâfız Kâmil Abbas tarafından Boşnakça'dan tercüme edilmiştir. Kırk altı sayfadan ibaret olan bu küçük eser, imanın ve İslâm'ın şartları gibi konuları ihtiva etmektedir. 1968 yılında İslâm Birliği Meşihâtı tarafında basılan Feyzullah Hacibayriç'in “*İlmihal: themelet e fesë Islame (İlmihal: İslâm dininin esasları)*” isimli eseri ile 1985 yılında ise Muhammed Hamidullah'ın “*Hyrje në Islam (İslâm'a Giriş)*” adlı eseri İslâmî literatüre kazandırılmıştır. 1988 yılında ise Hâfız Naim Hacıabdîç'in “*İlmihal*” adlı eseri İslâm Dinî Birliği'nin İlmiye Cemiyeti (Din Görevlileri Derneği) tarafından Makedonca yayınlanmıştır. Aynı eser, 1990 yılında Arnavutça'ya ve Rumence'ye tercüme edilerek basılmıştır.¹⁸ Ayrıca Muhamed Seid Serdareviç'in ibadetler fihki hakkında “*İbadet İlmihali (Fikhu'l-İbâdât - Propisi u Osnovim Islamskim Duznostima, Saraybosna, 1968)*” kitabı Müslümanların ilmî ihtiyaçlarını gideren eserlerden biridir. Tüm bu kitaplar Hanefî mezhebine göre yazılmıştır.

1991 yılında K. Makedonya *bağımsızlığını kazandıktan sonra* KMC İslâm Dinî Birliği'nin günümüze kadar yayınladığı İslâm hukuku ile ilgili eserlerin içeriğine bakıldığında Hanefî mezhebini esas aldığı görülmektedir. Bu durum kurumun, İslâm tarihinde doğal bir süreç içinde ortaya çıkmış ve Balkanlar'ın tarihine ve sosyo-kültürel yapısına uygun olarak Kur'ân ve Sünnet merkezli sahih İslâm ilim geleneğini, Hanefî mezhebi başta olmak üzere Ehl-i sünnet çizgisindeki mezhepleri dikkate aldığını ve takip ettiğini göstermektedir. Bu eserler şunlardır:

1. Taxhedin Bislimi, *Rregullat Gjithëpërfshirëse Të Sheriatit Islam (İslâm Hukukunun Genel İlkeleri)*, Üsküp: Üsküp Müftülüğü, 2021. (Arnavutça)
Eserde, İslâm hukukunun genel ilkeleri ele alınmaktadır.
2. Jusuf Zimeri, *Fjalor Terminologjik i Fikhut Islam: Arabisht - Shqip (Fıkıh Terimleri Sözlüğü: Arapça - Arnavutça)*, Üsküp: KMCİDB, 2021. (Arapça ve Arnavutça)
Bu sözlük, fıkıh ve usûl-i fıkıh alanına dair yaklaşık beş bin (5.000) terim içermektedir.
3. Ibrahim b. Muhammed el-Halebî, *Multeka'l-Ebhur I.*, şerh. Süleyman Vehbî Gavoci, çev. Jusuf Zimeri, Üsküp: KMCİDB - Üsküp Riyaseti, 2020. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Osmanlı medreselerinin müfredatında fıkıh ile ilgili okunan eserlerden biridir. Tamamı üç cild olan kitabın birinci cildi tercüme

¹⁸ Sulejman Rexhepi, “Makedonya’da İslâm ve Müslümanlar”, *Balkanlarda İslâm* (Ankara: Tika Yayınları, 2016), 110.

edilmiştir. Bu kitabı özel kılan bir diğer husus ise eserin şerhinin Arnavut âlim Süleyman Vehbî Gavoçi tarafından yapılmış olmasıdır.

4. ***Karta e Medinës - Prijatare e Deklaratës Universale për të Drejtat e Njeriut të OKB'së- Sesion Shkencor (Medine Vesikası - BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Öncüsü-Bilimsel Oturum)***, Üsküp: KMCİDB, 2019. (Arnavutça)

Eser, adı geçen bilimsel oturuma katılanların tebliğlerini içermektedir. Bu tebliğlerde genel olarak Medine Vesikası, hukukî, politik ve sosyal açıdan insan hak ve özgürlükleri, devletin organizasyonu, can ve mülkiyet güvenliği gibi konular tahlil edilmektedir. Ayrıca insanlık tarihinde insan hakların korunmasına yönelik günümüze ulaşan en eski belgenin Medine Vesikası olabileceği belirtilmektedir.

5. ***Ilmihal për Mektebet e Myftinisë së Tetovës (Kalkandelen Mektepleri için İlmihal)***, Kalkandelen: Kalkandelen Müftülüğü & KMCİDB, 2019. (Arnavutça)

Eser, Kalkandelen (Tetova) Müftülüğü'nün kendi şehrinde bulunan camilerin mekteplerinde öğrencilere okutulmak için hazırlanmıştır. Namaz kılınış şekli Hanefî mezhebine göre tarif edilmektedir.

6. Jusuf Zimeri, ***Kontrata Mbi Shitblerjen - Sipas së Drejtës Islame (İslâm Hukukuna Göre Alışveriş Akdi)***, Üsküp: Rijaseti i BFI-se Shkup, 2017. (Arnavutça)

Bu eserde, fıkhîta bey' akdi olarak bilinen alışveriş akdi detaylı bir şekilde incelenmektedir.

7. ***Medh'hebi Hanefij, Prioritet dhe Sfidat (Hanefi Mezhebi, Öncelikleri ve Zorlukları)***, İlmî Konferans, Üsküp: KMCİDB, 2017. (Arnavutça)

2015 yılında gerçekleşen ve 2017 yılında kitaplaşan ilmî konferansın sonuç bildirgesinde dikkat çekilen bazı önemli hususlar şunlardır:¹⁹

- Hanefî mezhebi Balkan Müslümanlarının resmî mezhebidir. Bu mezhebe kişi veya gruplar tarafından yapılan kasıtlı saldırılar önyargılıdır, mantıksızdır, ilmî değildir ve bu saldırılar Müslümanlara ve İslâm'a yapılmış saldırılardır.
- KMC İslâm Dinî Birliği'ne bağlı olan görevlilerin bu mezhebe göre görevlerini icrâ etmeleri gerekmektedir.
- Hanefîmezhebi diğer üç mezhep gibi Ehl-i sünnet mezheplerindedir.
- İmam Ebû Hanîfe başta olmak üzere Hanefî mezhebinde, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) hadislerini en iyi şekilde incelenmiş ve aktarılmıştır.
- Bu ülkenin Müslümanları dinî-amelî açıdan Hanefî, itikadî açıdan Mâtürîdî-Eş'arî'dir.

¹⁹ “Konkluzat nga Konferenca Shkencore Medhhebi Hanefij Prioritetet dhe Sfidat”, <https://bfi.mk/konkluzat-nga-konferenca-shkencore-medhhebi-hanefij-prioritetet-dhe-sfidat/> (Erişim 21 Ocak 2021).

- Telfik²⁰ yapmak (keyfî olması halinde) âlimlerin icmasına göre uygun değildir.
  - Bir sorunun çözümü Hanefî mezhebi içinde bulunamazsa o zaman kurumumuz, istihsan²¹ ve mesâlih-i mürsele²² delillerine dayanarak Ehl-i sünnet mezheplerinden bir görüş seçip onunla amel eder.
8. Jusuf Zimeri, *Medhhebi Hanefij - themelimi, dijeterët, literatura dhe terminologjia e tij (Hanefî Mezhebi – kuruluşu, âlimleri, literatürü ve kavramları)*, Üsküp: Rijaseti i BFI-se Shkup, 2017. (Arnavutça)
Kitapta fıkıh kavramı, müçtehidler dönemine kadar İslâm hukuk tarihi, mezheplerin teşekkülü, Hanefî mezhebinin kuruluş dönemi, mezhebin kurucu âlimleri, literatürü ve bu mezhebi özel kılan hususlar incelenmektedir.
  9. Abdulxhemil Nesimi, *Kamata dhe Pasojat e Saj Nga Këndveshtrimi Kur'anor (Kur'ân'a Açısında Faiz ve Etkileri)*, Üsküp: K. Makedonya İslâm Birliği – Ilmije, 2015. (Arnavutça)
Eserde faizin ruhsal, ahlakî, psikolojik, politik, toplumsal ve iktisadî etkilerinden ve İslâm'ın faize karşı sunduğu alternatif yöntemlerinden bahsedilmektedir.
  10. Fahrudin Ebibi & Irfan Abazi & Taxhedin Bislimi & Jusuf Zimeri, *E Drejta Familjare në Islam (İslâm Aile Hukuku)*, Üsküp: KMCİDB, 2004. (Arnavutça)
Bu eser, İslâm Aile hukuku hakkındaki konuları tahlil etmektedir.
  11. Mahmut Toptash, *Parimet e Besimit dhe Ihmihali Islam (İman Esasları ve İslâm İlmihali)*, çev. Qani Nesimi, Üsküp: Üsküp Müftülüğü, 2003. (Türkçe'den Arnavutça'ya)
Mahmut Toptaş'ın *İman Esasları ve İslâm İlmihali* isimli eserinin tercümesidir. Kitapta itikadî konular yanında fıkıh ilmi, temizlik, abdest, gusül, teyemmüm, mest üzerine mesh, namaz, oruç, zekât, hac gibi fikhî konulardan bahsedilmektedir. Fıkıh ilminin tanımı yapıldıktan sonra Hanefî mezhebi hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca diğer fikhî konular da Hanefî mezhebine göre ele alınmaktadır. Buna başın dörtte birini mesh etmek, vücuttan kanın çıkması ile abdesin bozulması gibi konular örnek verilebilir.

²⁰ Fikhî bir meselenin hükmünü farklı mezheplerden seçilen unsurları bir araya getirerek oluşturma anlamında terim. (Eyyüp Said Kaya, "Telfik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/401.)

²¹ Fıkıhta özel gerekçelerle açık kıyastan, genel ve yerleşik kuraldan ayrılıp olayın özelliğine uygun çözüm bulma metodunu ifade eden şer'î delil. (Ali Bardakoğlu, "İstihsan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/339.)

²² Şer'î hükümlerin içerdiği veya akıl ve tecrübe yoluyla belirlenmekle beraber bunlarla uyum içinde olan faydalar anlamında fıkıh ve usûl-i fıkıh terimi. (İbrahim Kâfi Dönmez, "Mesâlih-i Mürsele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/79.)

12. Jusuf Zimeri, *Gjykata në Sistemin Islam (İslâm Hukukunda Mahkeme)*, Kumanova: K. Makedonya Kumanova Müftülüğü - Print ISM, 2003. (Arnavutça)
Eserde, İslâm hukukuna göre mahkemenin işleyişinden bahsedilmektedir.
13. Jusuf Zimeri, *Sistemi Zgjedhor në Islam (İslâmî Seçim Sistemi)*, Üsküp: KMCİDB, 2000. (Arnavutça)
Bu kitapta, İslâmî siyasal sistem kavramının sınırları belirlenmekte, kaynakları, ilgili kurumları ve genel ilkeleri ele alınmaktadır.
14. Sulejman Rexhepi & Jusuf Zimeri & Muamer Veseli, *Dispozita mbi Hallall Standardin (Helal Standart Hakkında Hüküm)*, Agjencioni për Hallall Standard pran Rijasetit të BFI-së, Üsküp: Bashkësi Fetare Islame e RM. (Arnavutça)
Kitapta, helal kavramı ve genel ilkeleri tespit edilerek helal gıdaların çeşitleri delilleriyle birlikte açıklanmaktadır. KMC İslâm Dinî Birliği çatısı altında bulunan “Agjencioni për Hallall Standard (Helal Standart Ajansı)” isimli kurumun, gıdalar için helal sertifikası verme hususu hakkında referans aldığı temel eserdir.
15. Faredin Ebibi & İrfan Abazi & Jusuf Zimeri & Taxhedin Bislimi, *Pesë Shtyllat e Fesë Islame (İslâm’ın Beş Temel Şartı)*, Üsküp: KMCİDB, 1998. (Arnavutça)
Bu eserde, İslâm’ın beş şartı geniş bir şekilde ele alınmaktadır.
16. Fikret Karçiç, *Historia e së Drejtës së Sheriatit (İslâm Hukuk Tarihi)*, çeviren (çev.) Sulejman Rexhepi, Üsküp: Meclisi Şura KMCİDB, 1997.
Eser, Fikret Karçiç’in İslâm hukuk tarihine dair eserinin tercümesidir. Aşağıdaki beş kitap, İslâmî Bilimler Üniversitesi’nin müfredatının fıkıh dersleri için Arnavutça dilinde hazırlanmıştır. Diğer üç mezheb hakkında bilgi verilmekle birlikte bölgenin geleneğine uygun olan Hanefî mezhebi daha detaylı bir şekilde işlenmektedir.
17. Shaban Sulejmani, *Historia e së Drejtës Islame– krestomati (İslâm Hukuk Tarihi - Derleme)*, Üsküp, 2018.
18. Shaban Sulejmani, *E Drejta Penale Islame – pjesa e përgjithshme (İslâm Ceza Hukuku)*, Üsküp, 2017.
19. Shaban Sulejmani, *E Drejta Trashëgimore Islame (İslâm Miras Hukuku)*, Üsküp, 2016.
20. Shaban Sulejmani, *Çështje Juridike Bashkëkohore Islame- krestomati (Çağdaş İslâm Hukuku Meseleleri – Derleme)*, Üsküp, 2013.
21. Taxhedin Bislimi, *Hyrje në Shkencën e Usuli Fikhut (Fıkıh Usûlüne Giriş)*, Özel Basım, 2003.
Son beş kitap ise K. Makedonya medreselerinde/imam hatip liselerindeki dört yıllık müfredatta fıkıh ile ilgili kitaplardır. Tümü

Hanefî mezhebine göre ve Arnavutça dilinde hazırlanmıştır.

22. Jusuf Zimeri, *E Drejta Penale (Ceza Hukuku)*, 2015.
23. Jusuf Zimeri, *Usul'ul-Fikh (Fıkıh Usûlü)*, 2015.
24. Jusuf Zimeri, *Fikhu'l-İbâdât II (İbâdetler Fıkıhı II)*, 2013.
25. Jusuf Zimeri, *E Drejta Civile (Medenî Hukuk)*, 2013.
26. Jusuf Zimeri, *Fikhu'l-İbâdat (İbâdetler Fıkıhı)*, 2012.

KMC İslâm Dinî Birliği, kitap neşri konusunda yürüttüğü çalışmalara önem vermekte²³ birlikte fıkıh ile ilgili yöneltilen sorulara yazılı olarak cevaplar “fetva” bölümünde yer almakta,²⁴ sosyal medyada ise video şeklinde bazı sorulara cevaplar verilmektedir.²⁵ Çalışmamızın konusu olan İslâm hukuku literatürünü yakından ilgilendiren “Fetva” bölümünün 1.no’lu fetvasında ise KMC İslâm Dinî Birliği, Nun yayınevi tarafından yayınlanan Abdulazim Bedevî’nin “*Përmbledhje e Fikhut (Fıkıh Hakkında Derleme)*” isimli kitabın Hanefî mezhebine ve diğer üç mezhebe muhalif olduğu için bu ve bunun gibi kitapların Arnavutça diline çevrilmesinin ve Müslümanlar tarafından okunmasının kafa karışıklığa ve tefrikaya neden olacağı ifade edilmektedir.²⁶

Kurumun fıkıh konularını içeren dergilerine gelince “*el-Hilal*” dergisi en önemli yayın faaliyetlerinden biridir. 1987 yılından itibaren üç ayda bir yayınlanan derginin 120’nin üzerinde sayısı yayınlanmıştır. “*İkra*” dergisi ise İsâ Bey Medresesi’nin önemli yayın faaliyetlerinden birisidir. Derginin yazıları medrese öğrencileri tarafından hazırlanmakta ve her ay düzenli olarak yayınlanmaktadır. Aynı şekilde “*Përmbledhje Punimesh - Revistë shkencore interdisciplinare Islame*” isimli ilmî dergide İslâmî ilimler hakkında makaleler yayınlanmaktadır. Bu dergilerin yayınlanması bazen aksatılmaktadır. Ayrıca KMC İslâm Dinî Birliği çatısı altında, Üsküp “İsâ Bey Kütüphanesi” de faaliyet göstermektedir. Bu kütüphanede çok sayıda yeni kitabın yanı sıra Osmanlı döneminden kalan eski kitaplar; Türkçe, Arapça ve Farsça el yazmaları bulunmaktadır.

2. Kuzey Makedonya’nın Özel Yayınlarında İslâm Hukuku Literatürü

Yugoslavya sonrası Kuzey Makedonya’nın bağımsızlığını kazanması ile ülkede birçok yayınevi açılmıştır. Yayınevlerinin çoğu, kitap çeviri

²³ Sulejman Rexhepi, “Makedonya’da Müslümanların Dinî Yaşayışının Organize Edilmesi”, *Balkanlarda Gelecek Tasavvuru* (İnsani Yardım Vakfı (İHH), 2008), 24.

²⁴ “Fetva”, *Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslâm Dini Birliği*, <https://bf.mk/fetva-nr-01/> (Erişim 28 Ağustos 2020).

²⁵ “Pyete Myftininë (Üsküp Müftülüğüne Sor)”, <https://myftiniashkup.org.mk/video-page/> (Erişim 05 Mart 2021).

²⁶ Fetva Meclisi, “Fetva”, *Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslâm Dini Birliği* (03 Aralık 2015).

ve orijinal eser basma çalışmalarını günümüze kadar devamlı olarak sürdürmektedirler.

2.1. Logos A Yayınevi²⁷

1989 yılının sonlarına doğru Mehmet Akif Ersoy ismiyle kurulan, daha sonra resmî olarak 1990 yılının Ekim ayında mevcut ismi “Logos-A” ile faaliyete devam eden yayınevi, o dönemin eski Yugoslavya’sında ve yeni Makedonya’sında kendisini bağımsız yayınevi olarak addetmiştir. “*Nasıl Müslüman Olunur*” kitabıyla ilk yayın faaliyetini başlatan Logos-A yayınevi, Türkçe, İngilizce, Arapça, Makedonca, Boşnakça, Sırpça-Hırvatça, Fransızca gibi dillerden kitap çevirileri yapmaktadır. Bunun yanında yerli yazarlar tarafından telif edilmiş orijinal eserler ile Kuzey Makedonya’da faaliyetlerine devam etmektedir. Yayınevinin başkanı ise Adnan İsmaili’dir.²⁸

Günümüze kadar binden fazla eser basan yayınevinin kitap çeşitlerinin zenginleşmesiyle başlıkların sistematik bir hale dönüştürülmesine ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim yayınevi kitaplarını “oku, divan, üniversite, okul, filizler, sözler, İslâm düşüncesi, elif, cep ve özel” başlıkları altında tasnif etmektedir.²⁹ Yayınevinin neşrettiği İslâm hukuku eserlerine bakıldığında geleneksel-modern düşüncüyü sentezleyen bir çizgiyi takip ettikleri görülmektedir. Başka bir ifade ile İslâm geleneğini tanı(t)maya yarayan eserlerle birlikte güncel, evrensel ve yerel tecrübenin anlaşılmasını ve doğru bir şekilde aktarılmasını sağlayan ve dikkate alan eserler neşrettikleri söylenebilir.

Logos A yayınevinin kütüphanelerinde İslâm hukuku ile ilgili kitaplar şunlardır:

1. Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *Mesazhe Për Pushtetbajtës (Mülkün Sultanlarına)*, çev. Mualim Shehu, Üsküp: Logos A, 2020. (Arapça’dan Arnavutça’ya)
Fıkıh literatürünün siyasetname türü eserlerinden biri olan eserde, insanın yaratılış amacı ekseninde bir siyaset düşüncesi ortaya koyulmakta ve yetkililere tavsiyeler sunulmaktadır.
2. Nexhat Ibrahimî, *Kontributi i Osmanlinjve në Ballkan - Trashëgimia Islamo-Osmane Ndër Shqiparët (Osmanlı’nın Balkanlar’a Katkısı – Arnavutlar’da İslâm-Osmanlı Mirası)*, Üsküp: Logos A, 2020. (Arnavutça)
Eserde, Osmanlı devleti ve medeniyetinin Arnavutlar özelinde Balkanlar’a katkılarının ve bölgede yıllar boyunca oluşan ilmi,

²⁷ Logos A yayınevinin resmi internet sitesi: “Logos A”, <https://www.logos-a.com/> (Erişim 05 Mart 2021).

²⁸ *1990-2015 Yayınlar Kataloğu (İstanbul 2015)* (Üsküp: Logos A, 201 M.S.), 5.

²⁹ *1990-2015 Yayınlar Kataloğu (İstanbul 2015)*, 9, 33, 49, 58, 69, 75, 85.

sosyo-kültürel ve kurumsal mirasının tarihçesi ele alınmaktadır. Balkanların İslâm ile tanışmaları Osmanlı ile olmasının bir neticesi, bu bölgede yaşayan Müslümanların dinî-amelî düşüncesinin Hanefî mezhebi olduğu belirtilmektedir.

3. Sulejman Vehbi Gavoçi, *Ebu Hanifja – Kryejuristi Musliman (Ebû Hanîfe)*, çev. Sadush Tahiri, Üsküp: Logos A, 2019. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Arnavut kökenli âlim Süleyman Vehbi Gavoçi'nin bu eseri, dört büyük mezhep kurucusundan ilki olan İmam Ebû Hanîfe'nin hayatından bahsetmektedir.
4. Nexhat Ibrahimî, *İlmihal - Udhëzues Për Fillestarë (İlmihal – Başlangıç Kılavuzu)*, Üsküp: Logos A, 2019. (Arnavutça)
Kitapta, İslâm'ın kaynaklarından, ictihad ve teklif hükümlerinden ve İslâm dininin beş şartından bahsedilmektedir. Namaz bahsinde namazın kılınış şekli Hanefî mezhebine göre anlatılmaktadır.
5. Nexhat Ibrahimî, *Fjalor Enciklopedik Islam (Ansiklopedik İslâm Sözlüğü)*, Üsküp: Logos A, 2019. (Arnavutça)
Bu eserde genel olarak İslâm dini ile ilgili terimlerin yanında fıkıh ile ilgili terimler yer almaktadır. Sözlük, yaklaşık üç bin (3.000) terim içermektedir.
6. Ismail R. Faruqî, *İslami - fe, praktikë, kulturë dhe rend botëror (İslâm – din, pratik, kültür ve dünya düzeni)*, çev. Festime Mehdiu, Üsküp: Logos A, 2018. (Türkçe'den Arnavutça'ya)
Türkçe'ye “Niçin İslâm?” isminde çevrilen eser, daha ziyade Batı'da ve özellikle Kuzey Amerika'da yaşayanlara İslâm'ın ne olduğunu anlatmak için yazılmıştır. Bu kitapta, namaz, oruç, hac, İslâm'ın devlet düşüncesine ve bir dünya düzeni tasavvuruna sahip olduğu gibi konulardan bahsedilmektedir.
7. Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman, *Problemi i Autokracisë dhe i Korrupsionit në Historinë Islame (İslâm Tarihinde Otokrasi ve Yolsuzluk Sorunu)*, çev. Ziber Lata, Üsküp: Logos A, 2018. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Eserde, İslâm siyasî tarihinde Müslümanların şehirleşmeleri yanında İslâmî öğretilerle bağdaşmamakla birlikte yozlaşmanın da gerçekleştiği ve bu durumun ana nedenleri arasında otokrasi ve yolsuzluk olduğu zikredilmektedir.
8. Gadaf Reçepi & Nadire Ramadani, *Sistemi Financiar dhe Bankar Islam (İslâmî Finans ve Bankacılık Sistemi)*, Üsküp: Logos A, 2017. (Arnavutça)
Bu kitapta, İslâm bankalarının ve finans kurumlarının tarihi ele alınmaktadır. Ayrıca bu finansal sistemin Makedonya'da işleyiş olasılığına değinilmektedir.

9. Tomas W. Arnold, *Hilafeti (Halifelik)*, çev. Urim R. Proshka, Üsküp: Logos A, 2017. (İngilizce'den Arnavutça'ya)
Eserde, halifeliğin meşei, Batı'da ve İslâm tarihindeki yeri gibi konular ele alınmaktadır.
Abdur-Rahman İbn Jusuf, *Provat Kyqe të Fikhut Hanefi (Hanefi Fikhının Kilit Delilleri)*, çev. Nexhat İbrahimi, Üsküp: Logos A, 2016. (Boşnakça'dan Arnavutça'ya)
Bu eserde Hanefi mezhebine göre namazın kılınışı hakkındaki konular (namazda ellerin nereye konulacağı, rukûda ellerin kaldırılmaması vb.) detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Ayrıca giriş bölümünde dört fıkıh mezhebin meşruluğundan bahsedilmektedir.
10. Josef E. B. Lumbard, *Islami, Fundamentalizmi dhe Tradhtimi i Traditës (İslâm, Fundamentalizm ve Gelenegë İhanet)*, çev. Edin Q. Lohay, Üsküp: Logos A, 2016. (İngilizce'den Arnavutça'ya)
Eserde fundamentalizmin İslâm'a ve İslâm'ın geleneğine etkileri incelenmektedir.
11. Hajrettin Karaman, *Historia e të Drejtës Islame (Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslâm Hukuk Tarihi)*, çev. Metin İzeti, Üsküp: Logos A, 2014. (Türkçe'den Arnavutça'ya)
Türkiye'de İslâm hukuk alanında birçok eser telif etmiş olan Prof. Dr. Hayrettin Karaman'ın *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslâm Hukuk Tarihi* isimli eserinin tercümesidir.
12. Mehmet Gormez, *Metodologjia hermeneutike e hadithit dhe sunnetit, Çështja e metodologjisë në të kuptuarit dhe interpretuarit e hadithit dhe Traditës Pejgamberike (Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu)*, çev. Ali Pajaziti, Üsküp: Logos A, 2014. (Türkçe'den Arnavutça'ya)
Prof. Dr. Mehmet Görmez'in (doktora tezi) kitabının tercümesidir. Doğrudan fıkıhla ilgili bir eser olmamasına rağmen, mezhep anlayışında fıkıhın iki ana kaynağından biri olan sünnetin/hadisın doğru anlaşılması ve yorumlanmasının usûlünden bahsedildiği için bu kitap zikredilmiştir.
13. Jusuf Kardavi, *Sheriati Islam, Aktualiteti Gjithëkohor dhe Gjithëhapësinor i Tij (İslâm Hukuku & Evrensellik-Süreklilik)*, çev. Nexhat İbrahimi, Üsküp: Logos A, 2013. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Bu eser, İslâm'ın evrensel bir din olduğunu delilleriyle ele almaktadır.
14. Muhammed Ali es-Sayis, *Historia e Legjislativit dhe Jurisprudencës Islame (İslâm Hukuku Tarihi)*, çev. Enklid Pelari, Üsküp: Logos A, 2013. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Eserde, İslâm hukuk (fıkıh) tarihi ele alınmaktadır.
15. Muhammed Hamidullah, *Hyrja në Islam (İslâm'a Giriş)*, çev. Bahri

Aliu & Neshat Xheladini, Üsküp: Logos A, 2011. (Boşnakça'dan Arnavutça'ya)

Muhammed Hamidullah'ın *İslâm'a Giriş* kitabının tercümesidir. Eserde, İslâm'ın beş şartı ve özel bir başlıkta İslâm hukuku ele almaktadır. Buna ilaveten İslâm ekonomisi, İslâm'da kadın, İslâm devletinde gayr-i müslimlerin yeri, Müslümanın gündelik hayatı gibi başlıklarda birçok fikhî meselelere değinilmektedir.

16. Muhammed Hamidullah, *Muhammedi a.s. Jeta I-II (İslâm Peygamberi I-II)*, çev. Ruzhdi Ushaku, Üsküp: Logos A, 2011. (Fransızca'dan Arnavutça'ya)

İki ciltlik eserde, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) hayatı geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Kitapta, fikhî konular hakkında (ibâdetler, Medine vesikası, İslâm'ın devlet anlayışı, hükümet işleri, adli teşkilat, iktisadî sistem vb.) bilgiler mevcuttur.

17. Fejzullah Haxhibajriq, *İlmihali (İlmihal)*, çev. H. Sherif Ahmeti, Üsküp: Logos A, 2011. (Boşnakça'dan Arnavutça'ya)

Eserde, İslâm dininin temel itikadî ve fikhî bilgilerini içermektedir. Teklîfî hükümlerde farz-vâcib ayırımı yapılması, erkeklerin namaz kılarken kıyamda ellerini göbük altında bağlaması gibi hususlar, eserde Hanefî mezhebinin esas alındığına misal teşkil eder.

18. Fazlur Rahman, *İslami (İslâm)*, çev. Ekrem Kryeziu, Üsküp: Logos A, 2010. (Sırpça'dan Arnavutça'ya)

Kitabın dördüncü bölümünde İslâm hukukunun yapısı ve fikhî ekollerinin teşekkülleri konusu işlenmektedir. Altıncı bölümünde ise müellif şeriat kavramının gelişimini detaylı bir şekilde ele almıştır.

19. Kutb Mustafa Sano, *Parimet e Bashkëpunimit Ndërmjet Medhhebeve Islame (İslâm Mezhepleri Arasındaki İşbirliğin Esasları)*, çev. Nexhat İbrahimi, Üsküp: Logos A, 2008. (Arapça/Boşnakça'dan Arnavutça'ya)

Eserde, itikadî, sûfi veya fikhî olsun hemen bütün mezhepler ve dini anlayışlar arası düşmanlığın olmaması için ne tür esasları dikkate almamız gerektiğinden bahsetmektedir. Bu esaslardan birkaçı şunlardır: 1. Diğer mezhep mensuplarının canının helal kılınmasının ve mallarına zarar verilmesinin yasak olması. 2. Mezhep imamının diğer mezhep imamlarına göre aşırı derecede öncelenmemesi. 3. Diğer mezhep mensuplarının günahkâr olarak ilân edilmemesi ve yok sayılmaması. 4. Mezhep bakış açısıyla üretilen çözümlerin güncellenmesi gerektiği. 5. Mezhepler arası ortak hususlarda uzlaşmanın yapılmasının zorunlu oluşu. Kitabın son kısmında ise yazar son söz olarak yine birkaç madde/ilke zikretmekte, ardından zikrettiği ilkeleri desteklemek için 2006 yılında Ürdün'de "Uluslararası İslâm Konferansı Teşkilatı"nın

İslâm Hukuku Akademisi tarafından gerçekleştirilen İslâm mezhepleri ile ilgili konferansın sonuç bildirgesinin kararlarından bahsederek eserini tamamlamaktadır.

20. Seid Ramazan, *E Drejta Islame - Burimi dhe Zhvillimi (İslâm Hukuku – Kaynağı ve Gelişimi)*, çev. Nexhat İbraimi, Üsküp: Logos A, 2007. (Boşnakça’dan Arnavutça’ya)

Eserin ilk bölümünde İslâm hukukunun kaynağı, ikinci bölümünde tarihsel gelişimi, karakteristik özellikleri, içtihad, fıkıh gibi konular ele alınmaktadır. Son bölümde ise İslâm hukukunun etki ettiği alanlardan bahsedilmektedir.

21. Muhammed İkbâl, *Ripërtrirja e Mendimit Fetar në Islam (İslâm’da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası)*, çev. Nexhat İbraimi, Üsküp: Logos A, 2005. (Boşnakça’dan Arnavutça’ya)

Kitap yedi bölümden oluşmaktadır. “İslâm’ın Yapısındaki Hareket İlkesi” başlığında (altıncı bölüm) İslâm’ın dinamik yapısını ve bu dinamik yapının İslâm hukukuna yansımaları ele alınır. Ayrıca bu bölümde İslâm hukukunun değişmeye müsait bir yapıda olduğu, fakat bu değişim sürecinde geçmişi reddeden bir ideolojiyle hareket etmenin doğru olmadığı belirtilmektedir. Zira Müslümanların kimliğini oluşturan şey onların geçmişidir. O yüzden İslâm âlemindeki ıslahat çalışmalarının daha dikkatli olması gerektiği görüşü savunulmaktadır.

22. Salih İbn Huseyn, *Të Drejtat e Jomuslimanëve në Shtetin Islam (İslâm Devleti’nde Gayri Müslimlerin Hakları)*, çev. Ridvan Xhaferi, Üsküp: Logos-A, 2005. (Arapça’dan Arnavutça’ya)

Eserde, gayr-i müslimlerin İslâm devletindeki hakları ele alınmaktadır.

23. Hurshid Ahmed, *Jeta Familjare në Islam (İslâm’da Aile Hayatı)*, çev. Mehmet Halimi, Üsküp: Logos-A, 1999. (Arnavutça)

Bu kitapta, İslâm’da bireyin ve insanlığın sağlıklı bir şekilde devamını sağlayan aile kurumunun önemi hakkındaki konular detaylı bir şekilde işlenmektedir.

24. Nexhat İbraimi, *Shkolla Juridike Hanefite dhe Karakteristikat Themelore të Doktrinës së Saj (Hanefî Mezhebi ve Temel Özellikleri)*, Üsküp: Logos A, 1998. (Arnavutça)

Eserde, mezheplerin oluşmasındaki etkenler, mezheplerin oluşum süreci, Hanefî mezhebinin karakteristik özellikleri ve Hanefî mezhebine göre şer’î hükümlerin delilleri ele alınmaktadır.

25. Jusuf Kardavi, *Hallali dhe Harami në Islam (İslâm’da Helal ve Haram)*, çev. Muhammed Musatafa, Üsküp: Logos A, 1998. (Arapça’dan Arnavutça’ya)

Eser, helal ve haram kavramlarından, sınırlarından ve onlardan

- çıkan genel prensiplerinden bahsetmektedir.
26. Hamude Abdulati, ***Struktura Familjare në Islam (İslâm'da Aile Yapısı)***, çev. Urim R. Proshka, Üsküp: Logos A, 1995. (Arnavutça)
Kitap, İslâm aile hukuku ile ilgili detaylı bilgiler içerir.
  27. Mustafa Sibai, ***Rregullat e Agjërimet dhe Filozofia e Tij (Orucun Hükümleri ve Felsefesi)***, çev. Muhamed Mustafa, Üsküp: Logos-A, 1994. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Eserde, oruç ile ilgili deliller ve temel kurallar zikredilmekte, Ramazan ayının ve bayramın önemi, içerdiği hikmetlerinden ve felsefesinde bahsedilmektedir.
  28. Nexhmettin Erbakan, ***Sistemi i Drejtë Ekonomik (Adil Ekonomik Düzen)***, çev. Urim Poška, Üsküp: Logos A, 1994. (İngilizce'den Arnavutça'ya)
Eser, Necmettin Erbakanın *Adil Ekonomik Düzen* kitabının tercümesidir. Günümüz banka sistemini anlamak ve İslâm ticaret hukuku veya İslâm bankacılığı hakkında çalışma yapmak isteyenlere ufuk açıcı bilgiler içermektedir.
  29. Ahmed er-Rejsun, ***Objektivat e Ligjit Islam - teoria e Imam Shatibiut mbi Sheriatin (İslâm Hukuk Prensipleri-İmam Şâtîbî'nin İslâm hukuk teorisi)***, çev. Bujar M. Hoxha, Üsküp: Logos A.
Eserde, Şâtîbî'nin İslâm hukuk felsefesinin (makâsîdü'ş-şerîa) teorisinden bahsedilmektedir.

2.2. Furkan ISM Yayınevi³⁰

Furkan ISM yayınevi 1994 yılında K. Makedonya'nın başkenti Üsküp'te kurulmuştur. Yayınevinin çalışmalarının odak noktası İslâmî literatürdür. Bu durum yayınevinin kitap çevirisi ve orijinal eserlerinden yola çıkarak açık bir şekilde görülmektedir. Günümüze kadar yaklaşık beş yüz (500) eser Furkan ISM yayınevi tarafından basılmıştır. Ayrıca fıkıh konularının da işlendiği “*Vëpra*” isimli ilmî dergisi uzun bir dönem yayınlanmıştır. Furkan ISM yayınevinin başkanı Muhamed Murtezi'dir. Yusuf Kardavî ve Arnavut yazar Bashkim Aliu isimlerinin ön plana çıktığı Furkan ISM tarafından basılan İslâm hukuku ile ilgili kitaplar şunlardır:

1. ***Vendime të Akademisë së Fikhut Islam – Liga e Botes Islame Rabitatu-l-a'lemi-l-Islami Akademia e Fikhut Islam (Dünya İslâm Birliği'nin Kararları)***, çev. Bashkim Aliu, Üsküp: Furkan ISM, 2020. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Eser, 1962 yılında Mekke'de İslâm ülkeleri arasında dinî koordinasyonu ve yardımlaşmayı sağlamak amacıyla kurulan

³⁰ Furkan ISM yayınevinin resmi internet sitesi: “Furkan ISM”, <http://furkan.com.mk/> (Erişim 05 Mart 2021).

- Muslim World League'in³¹ aldığı kararları içermektedir. Son dönemlerde kuruluşun aldığı kararlarda imzası bulunan âlimler arasında başkan Abdülazîz Abdullâh b. Baz'ın yardımcısı Abdullah Ömer Nesif ve sekreteri Talal Omer Ba Fekih yer alır. Bunun yanında Muhammed b. Cübeyr, Abdullâh Abdurrahmân el-Bessam, Sâlih b. Feuzan b. Abdillâh el-Feuzan, Muhammed b. Abdillâh b. Sebil ve Mustafâ Ahmed ez-Zerkâ gibi danışman kurulu üyeleri yer alır.
2. Jusuf Kardavi, *Adhurimi në Islam (İslâm'da İbadet Mefhumu)*, çev. Nasuf Hoxha, Üsküp: Furkan ISM, 2019. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Eser, ibadetin mahiyeti, hikmeti, sırrı ve insan hayatındaki yeri/ önemi hakkındadır.
  3. Husejn Shahata, *Biznesmeni İdeal – Etika e Bisnesit në Islam (İdeal İşadamı-İslâm'da Ticaret Ahlakı)*, çev. Osman Osmani, Üsküp: Furkan ISM, 2019. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Bu kitapta, Müslümanın ticaret hayatında dikkat etmesi gereken ahlâk-âdâb kurallarından bahsedilmektedir.
  4. Bashkim Aliu, *Liri apo Anarki (Özgürlük mü yoksa Anarşi mi?)*, Üsküp: Furkan ISM, 2019. (Arnavutça)
Eserde yazar, İslâm karşıtı bazı kişilerin birçok işlemi yasakladığı için İslâm'ın özgür bir din olmadığı iddiası karşısında, onların zikrettikleri özgürlüğün anarşi olduğu ve İslâm'ın bunun aksine bir sistem dini olduğunu örnekler vererek savunmaktadır.
  5. Casim Mutava, *Dashuria dhe Fejesa (Sevgi ve Nişan)*, çev. Elmaz Fida, Üsküp: Furkan ISM, 2018. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Eserde, aile hukukunun temeli olan evliliğin gerçekleşmesinden önceki aşama olan nişanlılık dönemi ele alınmaktadır. Kitapta şu başlıklar mevcuttur: “Eş adaylarının birbirlerini tanımalarına ve evlenmelerine etki eden nedenler, en uygun evlenme dönemi, nişanlılık döneminin zorlukları, eşlerin nişanlılık döneminde birbirlerine sorabilecekleri sorular, nişanlanma süreci ve mehir.”
  6. Tarik Ramadan, *Reforma Rrënjësore, Etika Islame dhe Emancipimi (Radical Reform, Islamic Ethics and Liberation)*, çev. Arsim Jonuzi, Üsküp: Furkan ISM, 2017. (İngilizce'den Arnavutça'ya)
Eserde yazar, fikhın ürettiği fetvalardan ziyade fıkıh usûlünün ilkelerini ve kaynaklarını yeniden araştırmak ve ondan çıkarımlar yapmanın gerekliliğine işaret etmektedir.
  7. Sulejman Ebu Davud, *Suneni Ebu Davud I, II dhe III (Süneni Ebû Davûd I-II ve III)*, çev. Faredin Ebibi & Taxhedin Bislimi & İrfan Abazi & Jusuf Zimeri, Üsküp: Furkan ISM, 2016. (Arapça'dan Arnavutça'ya)

³¹ Mustafa L. Bilge, “Râbitatü-l-â'lemi-l-İslâmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/379.

Çevirisi üç cild olan *Sünen-i Ebû Dâvûd* hadis kitabı, fıkıh ile ilgili birçok hadis barındırmaktadır.

8. Jusuf Kardavi, *Fetva Bashkëkohore I, II dhe III (Çağdaş Meselelere Fetvalar I, II ve III)*, çev. I. Abazi & T. Bislimi & N. Ramadani & J. Zimeri & B. Aliu & N. Ismaili & Sh. Sulejmani & E. Mahmuti, Üsküp: Furkan ISM, 2015. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Bu üç ciltlik tercüme eser, Müslümanların çeşitli güncel soru(n)larına Yusuf Kardavi'nin cevap ve çözümlerini içermektedir.
9. Jusuf Kardavi, *Pasuria dhe Ekonomia në Islam (İslâm'da Mal ve Ekonomi)*, çev. Ermedin Arifi, Üsküp: Furkan ISM 2014. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Bu kitapta, İslâm'ın servete, mal-mülke, zenginliğe bakış açısı incelenmektedir.
10. Sulejman Topoljak, *Hallalli dhe Harami në të Ushqyer (Beslenmede Halal ve Haram)*, çev. Sabahudin Fetahu, Üsküp: Furkan ISM, 2014. (Boşnakça'dan Arnavutça'ya)
Eserde, beslenmede haram-helallik açısından dikkat edilmesi ve uyulması gereken ilkelerden bahsedilmektedir.
11. *Drita e Zembrës - Svetlina na Srceto (Kalbin Işığ)*, gözden geçiren Rufat Sherifi, Üsküp: Furkan ISM, 2014. (Arnavutça ve Boşnakça)
Kitapta, erkek ve kadınlar için Hanefî mezhebine göre namazın kılınışı tarif edilmektedir.
12. Bashkim Aliu, *Pyete Hoxhen (Hocaya Sor)*, Üsküp: Furkan ISM, 2013. (Arnavutça)
Bu kitap, yazarın *Soru-Cevap* isimli kitabında ele almadığı ve ona değişik platformlarda yöneltilen fikhî konular hakkındadır.
13. Muhamed Ebû Zehra, *Marrëdhëniet Ndërkombëtare në Islam (İslâm'da Uluslararası İlişkiler)*, çev. Mervan Jakupi, Üsküp: Furkan ISM, 2013. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Eser, İslâm devlet hukuku ve uluslararası ilişkiler ile ilgili konuları ihtiva etmektedir.
14. Jusuf Kardavi, *Doktrina e Shtetit në Islam (İslâm'da Devlet Mefhumi)*, çev. Eljesa Mahmudi, Üsküp: Furkan ISM, 2012. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Kitapta İslâm'da devletin yeri, özellikleri, doğru bir siyasal anlayışın nasıl olabileceği ve İslâm devletinin demokrasiye karşı tutumundan bahsedilmektedir.
15. Bashkim Aliu, *Kamata – domethënia, pasojat, alternativat (Faiz – anlamı, sonuçları, alternatifleri)*, Üsküp: Furkan ISM, 2012. (Arnavutça)
Söz konusu eserde, faizin tanımı ve türleri, faiz kavramı ile ilgili tartışmalar, faizin ekonomik ve sosyal sonuçları ve faizden İslâmî

- yöntemler ile kaçınma gibi başlıklar tahlil edilmektedir.
16. Bashkim Aliu, *Karakteristik e Sistemit Ekonomik Islam (İslâm İktisadının Özellikleri)*, Üsküp: Furkan ISM, 2011. (Arnavutça)
Bu kitapta, İslâm iktisadının özellikleri ve diğer sistemlerden ayırt edici hususları işlenmektedir.
  17. Muhamed Ali es-Sâbûnî, *Sqarime të Shkëlqyeshme të Komentit të Dispozitave Kur'anore (Ahkâmu'l-Kur'an)*, çev. Nehat İsmaili, Üsküp: Furkan ISM, 2008. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Eser, ibâdât, muâmelât ve ukûbâtla ilgili âyetlerin tefsirini konu edinmektedir.
  18. *Akademia Evropiane për Fetva dhe Studime II (Avrupa Fetva ve Araştırma Meclisi II)*, Üsküp: Furkan ISM, 2006. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Kitap, 1997 yılında Londra'da kurulan ve merkezi İrlanda'da olan "European Council for Fatwa and Research" isimli kurumun verdiği fetvaların bir kısmını içermektedir. Kurum özellikle Batı'da yaşayan Müslümanların sorunlarına çözüm aradığı için batıda yaşayan ve oranın problemlerini yakından bilen âlimleri bünyesinde barındırmaktadır. Kurumun başkanı Dr. Abdullah b. Yusuf el-Cüdey, sâbık başkan ise Yusuf Kardavî'dir. Başkan yardımcıları pozisyonunda Dr. Ahmed Caebillah ve Dr. Suhayb Hasan vardır. Genel sekreter olarak Dr. Hüseyin Muhammed Halâve ve yardımcısı olarak da Halid Hanîfî görev yapmaktadır. Âlimlerden oluşan birçok üyesi vardır.³²
  19. Jusuf Kardavî, *Fikhu Zekât - e drejta e zekatit: studim komparativ i dispozitave dhe i filozofisë së zekatit në dritën e Kur'anit dhe Sunnetit (İslâm Hukukunda Zekât)*, çev. Bashkim Aliu, Üsküp: Furkan ISM, 2005. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Eser, zekât ile ilgili Ehl-i sünnet'in dört mezhebinin bütün görüşlerinin yanında, Şia'nın, Caferiye mezhebinin görüşlerini içermektedir. Ayrıca günümüzde zekât kaynaklarının çeşitlilik arz etmesinden dolayı yazar kitabında bunlar hakkında değerlendirmeler yapmaktadır.
  20. Zekerija Bajrami, *Qëndrimi i Islamit Ndaj Laicizmit: Ndikimi i Laicizmit në Vendet Ballkanike (İslâm'ın Laikliğe Bakış Açısı: Balkanlara Laikliğin Etkisi)*, Üsküp: Furkan ISM, 2005. (Arnavutça)
Eserde, Osmanlı sonrasında laikliğin Balkanlar'daki etkileri detaylı bir şekilde incelenmektedir. Eser, yazarın doktora tezinin kitaplaşmış hâlidir.

³² Zeynep Nanay, *Bir Heyet İctihadı Kurumu Olarak Avrupa Fetva ve Araştırmalar Meclisi: Kararlar ve Usul* (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimler Anabilim Dalı, Doktora, 2019), 6-10.

21. Bashkim Aliu, *Pytje dhe Pergjige (Soru ve Cevap)*, Üsküp: Furkan ISM, 2004. (Arnavutça)
Bu eser, yazarın yönettiği bir radyo programında ona yöneltilen soruların cevaplarının derlemesinden oluşmaktadır.
22. Jusuf Kardavi, *Si të Bashkëveprojmë me Sunnetin, Orientime dhe Rregulla (Sünneti Anlamada Yöntem)*, birçok çev. gözden geçm. Rufat Sherifi & Bashkim Aliu, Üsküp: Furkan ISM, 2002. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Kitap, Türkçe'ye *Sünneti Anlamada Yöntem* ismiyle çevrilmiştir. Eser, sünnetin doğru anlaşılmasına dairdir. Sünneti anlamının yöntemini bilmek mezhepleri ve aralarındaki farkları anlamak için önemli olduğundan dolayı bu kitap zikredilmiştir.
23. Jusuf Kardavi, *Gruaja në Islam (İslâm'da Kadın)*, çev. Sadush Tahiri, Üsküp: Furkan ISM, 2000. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Eser, İslâm'da kadının konumu hakkındadır.
24. Hajredin Hoxha, *Versetet Kur'anore Përkitazi me Paqën dhe Luftën (Barış ve Savaş ile ilgili Kur'an Ayetleri)*, çev. Sedat İslami, Üsküp: Furkan ISM. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Kitap, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Taberî, Fahreddîn er-Râzî ve Kurtubî gibi klasik; ikinci bölümde ise Ebû Bekir Cezairî, Seyyid Tantâvî ve Seyyid Kutup gibi modern dönem düşünürlerinin barış ve savaş hakkındaki görüşleri ele alınmaktadır.

2. 3. Nun Yayınevi³³

1999 yılında kurulan Nun yayınevinin günümüzdeki yöneticisi Rafet Zaimi'dir. Yayınevinin İslâm hukuku ile ilgili kitaplarının geneline bakıldığında, selefî, Kitap ve Sünnet'e doğrudan dönüş retorisi öne çıkmakta, geleneksel ilim mirasını aktaran mezhep ve usûllerine tepkisel bir yaklaşım ortaya koymakta, "mezhepsiz" diye tanımlanabilecek neo-selefî (Vehhabî) bir düşünce çizgisinin etkisinde telif edilmiş eserlerin tercümelerinden oluştuğu görülmektedir. Balkan bölgesinin tarihine, ilmî mirası ve anlayışına yabancı, Müslümanlar arasında ihtilafa ve kafa karışıklığına sebebiyet veren bu tür eserlerin, bölgedeki kâdim Osmanlı mirasının (fıkıh özelinde Hanefî mezhebinin) etkisini azaltmaya yönelik teopolitik bir takım hedeflerinin bulunduğu söylemek mümkündür ki bu meselenin ayrıca ele alınması gerekir.

Yayınevinin yayınladığı başlıca kitaplar şunlardır:

1. Abdul-Azim Bedevî, *Përbledhje e Fikhut (Fıkıh Hakkında Derleme)*, birçok çev. Üsküp: Nun, 2018. (Arapça'dan Arnavutça'ya)

³³ Nun yayınevinin resmi internet sitesi: "Nun Yayınevi", <https://nun.com.mk/> (Erişim 05 Mart 2021).

Arapça adı *el-Vecîzu fî fikhi's-sunneti ve'l-kitâbi'l-azîz* olan bu kitapta, Mısırlı selefî âlim Abdulazim el-Bedevî, sadece senet açısından hadislerle yetinerek, İslâm ilim geleneğinden ve mezhep usûlünden uzak yâni usûlsüz bir şekilde İslâm hukuku ile ilgili konuları ele almaktadır. Bu yüzden yukarıda belirttiğimiz gibi KMC İslâm Dinî Birliği, bu ve bunun gibi “mezhepsiz/usûlsüz” olarak yazılan kitapların K. Makedonya bölgesinin tarihine ve sosyo-kültürel yapısına uygun olmadığını ve Müslümanlarda kafa karışıklığına sebep olacağını ifade etmektedir.

2. Nâsırüddîn el-Albânî, *Forma e Namazit (Namazın Kılınış Şekli)*, çev. Lulzim İmeri, Üsküp: Nun, 2015. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Asıl ismi *Sifetu's-Salati'n-Nebiyî mine't-tekbîri ile't-teslimi ke enneke terâhu* olan bu eser, son devir selefî ve hadis âlimi olan Nâsırüddîn el-Elbânî'nin³⁴ Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) namaz kılınış şekli hakkındadır. Kitapta, tarif edilen namaz şekli ise dört büyük mezhep imamlarının görüşlerinden farklıdır. Bu karşı çıkma durumu selefî menhece tâbi olma ve böylece hiçbir mezhebin usûlüne (usûlsüz) dayanılmamaktan kaynaklanmaktadır.
3. Muhammed bin Salih el-Uthejmin, *Kushtet e Fesë-Pytje dhe Përgjigje Fetvave (İslâm'ın Şartları-Soru Cevap)*, çev. Omer Berisha, Üsküp: Nun, 2015. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Eser, Suudi Arabistanlı selefî âlimi Muhammed b. Sâlih Useymîn'in³⁵ fıkıh ile ilgili kitaplarından biridir.
4. Ibn Tejmije, *Qeverisja Islame - Në përmirësimit e punëve të sunduesi dhe të të sunduarit (İslâm'da Yönetim)*, çev. Nehat İsmaili, Üsküp: Nun Yayınevi, 2008. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Bu kitap, İslâm dininin yönetim hakkında lidere ve yönetilenlere yol gösterici bilgiler içermektedir.
5. Ibn Tejmije, *Lxhtihadi - Ngritja e qortimit nga Imamët e ditur (İctihad)*, çev. Nehat İsmaili, Üsküp: Nun Yayınevi, 2005. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Eser, İbn Teymiyye'nin *Ref'u'l-melâm 'ani'l-e'immeti'l-a'lâm* isimli risalesinin tercümesidir. Risalede yazar, müctehid imamların bazı fetvalarının hadislere aykırı olarak görülmesinin doğru olmadığını savunmaktadır.
6. Muhammed bin Said el-Kahtani, *Agiërimi, Namazi i Natës dhe i Teravive (Oruç, Gece ve Teravîh Namazı)*, çev. Nexhat Ceka, Üsküp: Nun Yayınevi, 2003. (Arapça'dan Arnavutça'ya)

³⁴ İbrahim Hatiboğlu, “Nâsırüddin el-Elbânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/403-405.

³⁵ Ertuğrul Boynukalın, “Muhammed b. Sâlih el-Useymîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2/633-634.

Eser, dört bölümden oluşmaktadır. Eserin son bölümünün yirmi ikinci maddesinde Ramazan ayının teravih ayı olduğu ve teravih namazının imam ile kılınacağı ve bu namazın teravih olarak isimlendirilmesinin gerekçesi olarak *dört rekât arası istirahat edilmesi olduğu* metinde belirtilmektedir. Dipnotta ise Hz. Aişe'den (r. anha) rivayet edilen “Resûlullah ne Ramazan'da ne de başka zaman onbir rekâtтан fazla gece namazı kılmamıştır. Önce dört rekât kıları. Bu rekâtların güzelliğini ve uzunluğunu sorma gitsin. Sonra dört rekât daha kıları. Bunların da güzelliğini ve uzunluğunu sorma gitsin. Sonra üç rekât kıları.” hadisi zikredilerek teravih namazının sekiz rek'at olduğu üstü kapalı olarak ifade edilmektedir. Fakihlerin kahir ekserisinin, Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) vitir dâhil yirmi üç re'kat namaz kıldığı hakkındaki rivayetlerinden, sahâbe uygulamasından ve İslâm toplumunda bu yönde oluşan gelenekten hareketle teravihin yirmi rek'at olduğu görüşü görmezden gelinmektedir.

7. Muhammed bin Abdul-Aziz el-Musnid, *Namazi me Xhemat (Cemaat ile Namaz)*, çev. Ismet Sherifi, Üsküp: Nun, 1999. (Arapça'dan Arnavutça'ya)

Eser, cemaat ile kılınan namazın öneminden bahsetmektedir.

8. Muhammed bin Abdul-Aziz el-Musnid, *Pyetje Dhe Pergjigje mbi Çështjen e Gruas në Islam (İslâm'da Kadının Durumu Hakkında Soru-Cevap)*, çev. Kujtim Ereçi & Bekir Halimi, Üsküp: Nun, 1999. (Arapça'dan Arnavutça'ya)

Bu eser, Nâsirüddin el-Elbânî, İbn Bâz, İbn Useymin, İbn Cibrin gibi selefi âlimlerin kadınlarla ilgili sorulara verdikleri cevapları içermektedir.

9. Muhammed Salih Munexhid, *Ndalesat Fetare (Haramlar)*, Üsküp: Nun Yayınları. (Arapça'dan Arnavutça'ya)

Kitap, İslâm dininin gündelik yaşam ve ibadetler hakkındaki yasaklarını konu edinmektedir.

10. Abdurrahman b. Nâsir Sa'dî, *Norma Rreth Shkurorëzimit (Boşanma Hakkında Hükümler)*, çev. Arsim Jonuzi, Üsküp: Nun Yayınevi. (Arapça'dan Arnavutça'ya)

Eser, Suudi Arabistanlı selefi âlim olan Abdurrahmân b. Nâsir Sa'dî'nin³⁶ aile hukukunun talak (boşama) konusu ile ilgili görüşlerini ihtiva etmektedir.

11. Elvedin Peziç, *Intimiteti Bashkëshortor-Dispozita, Këshilla dhe Fetva (Cinsel Hayat-Hükümler, Tavsiyeler ve Fetvalar)*, çev. Sabahuddin Fetahu, Üsküp: Nun Yayınevi (Boşnakça'dan Arnavutça'ya)

³⁶ Ahmet Özel, “Abdurrahman b. Nâsir Sa'dî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2/438-441.

Bu kitapta, evli bir Müslüman çiftin evlilik hayatında dikkat etmesi gereken hususlardan bahsedilmektedir.

12. Rafet Zaimi, *Haxhillëku – Haxh Temettuë (Haxhillëk me Umre) (Temettu Haccı)*, Üsküp: Nun Yayınevi (Arnavutça)

Eserde, İslâm'ın beş şartından biri olan hac ibadetinin bir çeşidi olan haccı temettu' ele alınmaktadır. Haccın diğer iki çeşidi ise ifrad ve kırân'dır. İslâm hukukunda fazilet bakımında hacc çeşitlerinin sıralaması farklıdır. Hanefiler'e göre kırân, temettu', ifrad; Mâlikîler'e göre ifrad, kırân, temettu'; Şâfîiler'e göre -aynı yıl haccın arkasından umre yapmak şartıyla- ifrad, temettu', kırân; Hanbelî mezhebine göre ise ilk önce temettu' ardından ifrad ve kırândır.

2. 4. Asr Yayınevi³⁷

Asr yayınevi 1995 yılında resmî olarak faaliyetlerine başlamıştır. Günümüzde yayınevinin başkanı Abdurrahman Asllani'dir. Asr yayınevinin internet sitesinde 'mezhepsizliğin dinsizliğe neden olacağı' görüşü ve bu konuda *Mezhepsizlik İslâm Şeriâtını Tehdit Eden En Tehlikeli Bid'attır (el-Lâ Mezhebiyye: Ahtaru bid'a tüheddidü 'ş-şeri' ate'l-İslâmiyye)* isimli kitabı ile tanınan Ramazan el-Bûti'nin fetvalarının Arnavutça tercümesi mevcuttur.³⁸ İslâm hukuku ile ilgili neşrettikleri eserler ise şunlardır:

1. Muhammed Maxhit Itër, *Fikhu Hanefî – Dispozitat e pergjithshme për abdestin dhe namazin (Hanefî Fikhı- abdest ve namaz hakkında genel hükümler)*, 2. baskı, çev. Selim Sulejmani, Tetova/Kalkandelen: Asr Yayınevi, 2020.

Aslı ismi *el-Mufasssal fî Fikhı'l Hanefî – el-İbâdât* olan bu kitapta, Hanefî mezhebine göre birçok furû fıkıh konuları (namazın kılınışı gibi) ele alınmaktadır.

2. Muhamed Seid Ramadan el-Bûti, *Fikhu Sire (Fikhu's Siyre)*, çev. Qazmedin Shaqiri, Kalkandelen: Asr Yayınevi, 2018.

Eserde, Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) hayatı ele alınmakla birlikte meydana gelen olaylardan dersler ve fikhî sonuçlar çıkarılmaktadır.

3. Fuad Sedic, *Musnedi Ebu Hanifes (Müsned - Ebu Hanife)*, çev. Arsim Dauti, Kalkandelen: Asr Yayınevi, 2012. (Arapça ve Boşnakça'dan Arnavutça'ya)

Müsned, İmam Ebû Hanîfe'nin naklettiği hadislerin toplandığı eseridir. Bu eserlerde yer alan hadisler, Ebû Hanîfe'nin hüküm çıkarırken dayandığı hadislerle onun sahâbe ve tâbiünden yaptığı

³⁷ Asr yayınevinin resmî internet sitesi: "Mexhlisi Asr (Asr Yayınevi)", <http://mexhlisi-asr.com/asr/> (Erişim 05 Mart 2021).

³⁸ Bk. <http://mexhlisi-asr.com/asr/index.php/dr-buti/fetva> (Erişim 05 Mart 2021)

rivayetleridir.

4. Muhamed Seid Ramadan el-Bûtî, *Fetva Bashkohore (Kadâyâ Fikhiyye Muâsira I-II)*, çev. Abdurahman Asllani, Kalkandelen: Asr Yayınevi, 2008. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
İki ciltlik eserde, Ramazan el-Bûtî'nin güncel/çağdaş fikhî meseleler hakkında verdiği fetvâlar yer almaktadır.
5. Abulhasan M. Sadeq & Aidit Ghazali (Editörler), *Mendime Ekonomike Islame (İslâm İktisadi Hakkında Düşünceler)*, çev. Jeton Shasivari, Kalkandelen: Asr Yayınevi, 2002. (Boşnakça'dan Arnavutça'ya)
Aslı *Readings in Islamic Economic Thought* ve Boşnakçası *Pregled Islamske Ekonomike Misli* olan bu kitapta, farklı yazarların İslâm iktisadı ile ilgili yazıları mevcuttur.
6. Muhamed Seid Ramadan el-Bûtî, *Jomedhhebizmi – Bid'at më i rrëzikshëm që kërconon Sheriatin Islam (Mezhepsizlik İslâm Şeriatını Tehdit Eden En Tehlikeli Bid'attir)*, çev. Naser Bajrami, Kalkandelen: Asr Yayınevi, 2002. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Bu kitap, selefi âlimi Muhammed Sultân el-Hucendî'nin yerleşik (dört) fıkıh mezheplerine uymanın gerekliliğini ve mezhep taklitçiliğini sorguladığı *Heli'l-Müslim mülzem bi't-tibâ'i mezheb mu'ayyen mine'l-mezâhibi'l-erba'a?* isimli risâlesine reddiye olarak kaleme alınmıştır. Yazar, ictihad kudretine sahip olmayan kişiler için taklidin kaçınılmaz olduğunu, ayrıca tek bir mezhebe bağlı kalmanın -her ne kadar dinî bir zorunluluk değilse de- meşruluğunu delilleriyle açıklamaktadır. Yazarın bu kitabına Muhammed İd Abbâsî, *el-Mezhebü'l-müte'assibe hiye'l-bid'a ev bid'atü't-ta'aşşub el-mezhebî* ismiyle bir reddiye yazmıştır. el-Bûtî bu reddiyede kendisine yöneltilen eleştirilere kitabının ikinci baskısına yazdığı ekte cevap vermiştir.³⁹
7. Abdullah Nasih Ulvan, *Rregullat e Fejesës dhe Martesës (Nişan ve Evlilik Ahkâmı)*, çev. Zulqfli Asllani, Kalkandelen: Asr Yayınevi, 2001. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Kitap, evlenmeden önce dikkat edilmesi gereken ve evlilik sonrası yapılması uygun olan kuralları ele almaktadır.

2. 5. Orienti Yayınevi

Üsküp şehrinde bulunan Orienti yayınevinin İslâm hukuku ile ilgili kitapları şunlardır:

1. Muhamed Salih el-Munexhid, *Fetvatë - ahlak, edukim, probleme shoqërore (Fetvalar – ahlak, eğitim, toplumsal problemler)*, çev.

³⁹ Bayram Pehlivan, “Bûtî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), Ek-1/222-223.

Agim Avdiu, Üsküp: Orienti-Muhamed Bajrami, 2009. (Arapça'dan Arnavutça'ya)

Eser, günümüzde karşılaştığımız çeşitli ahlakî, eğitim ve sosyal/toplumsal probelmerle ilgili soru(n)lar hakkında cevaplar ve çözümler içermektedir.

2. Sa'd bin Abdillâh el-Burejki, *Fetvatë e Dijetarëve të Dy Haremeve (İki Harem Bölgesi Âlimlerinin Fetvaları)*, çev. Agim Avdiu, Üsküp: Orienti-Muhamed Bajrami, 2009. (Arapça'dan Arnavutça'ya)

Selefi âlimi olan Sa'd b. Abdillâh, bu kitapta, iki harem bölgesi âlimlerinin Müslümanın gündelik hayatını ilgilendiren fikhî konular (Kur'an ve Sünnete sıkıca sarılmanın önemi, bid'at kavramı, kadınlar hakkında fetvalar, müziğin hükmü) hakkında önemli gördüğü fetvalarını toplamıştır.

3. Muhammed b. İsmail es-San'ani, *Rrugët e Shpëtimit (Sübülü's-Selam)*, çev. Agim Avdiu & Muhamed Bajrami, Üsküp: Orienti, 2009. (Arapça'dan Arnavutça'ya)

Müctehid Zeydî âlimi San'ânî'nin *Sübülü's-selâm* kitabı, İbn Hacer el-Askalânî'nin ahkâm hadislerini ihtiva eden *Bulûgu'l-merâm* adlı eserinin şerhidir.⁴⁰

4. İbën Kâjjim el-Xheuzije, *Namazi dhe Dispozita për Lënësin e Tij(Namaz ve Terkinin Hükmü)* çev. Agim Avdiu, Üsküp: Orienti, 2008. (Arapça'dan Arnavutça'ya)

Asıl ismi *Kitabus-Salâh ve hukmu târîkihâ* olan bu kitap, İbn Kayyim el-Cevziyye'ye yöneltilen namazın terki ile ilgili on sorunun cevabını ihtiva etmektedir.

5. İbn Hacer el-Askalânî, *Hadîthet Kryesore të Vendimeve Fikhore (Bulûgu'l-Merâm)*, çev. Agim Avdiu, Üsküp: Orienti-Muhamed Bajrami. (Boşnakça'dan Arnavutça'ya)

Eser, ibâdet, hukuk ve muâmelâta dair bin üç yüz elli altı (1356) sahih hadisi ihtiva etmektedir.

⁴⁰ Mustafa Bakır, "Emîr es-San'ânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/144-145.

2.6. Thesari (Hazine) Yayinevi

Gostivar şehrinde bulunan ve günümüzde yöneticisi Afet Beadini olan Thesari yayinevinin İslâm hukuku ile ilgili bastığı kitaplar şunlardır:

1. Muhammed Ahmed Kenan, *Elementet Themelore të Jetës Bashkëshortore (Aile Kurumunun Temel Meseleleri)*, çev. Nehat Ismaili & Reshat Ibishi, Gostivar: Afet Beadini/Thesari, 2010. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Kitap, İslâm aile hukuku ile ilgilidir.
2. Mehmed Ali Qerimoviç, *E Drejta e Trashëgimisë Islame – Feraid (Feraiz İlmi)*, çev. Afet Beadini, Gostivar: Thesari, 2003. (Boşnakça'dan Arnavutça'ya)
Eserde, İslâm miras hukuku (feraiz ilmi) ile ilgili konular ele alınmaktadır.
3. Muhammed b. Abdilazîz el-Musnid, *Gratë Pyesin Dijetarët Përgjigjen, Fetva të Zgjedhura Rreth Çështjes së Gruas (Kadınlar Soruyor Âlimler Cevaplıyor, Kadınların Durumu Hakkında Seçilmiş Fetvalar)*, çev. Afet Beadini, Gostivar: Thesari. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Kitap, Abdülazîz b. Bâz, Muhammed b. Sâlih Useymîn ve Abdullah b. Cibrîn gibi selefi âlimlerin kadınlar hakkındaki fetvalarını (soru-cevap şeklinde) içerir.
4. Afet Beadini, *Mektebi të Thërret – Ilmihal (Mektep Seni Çağırıyor-İlmihal)*, Gostivar: Thesari. (Arnavutça)
İlmihalde, namazın kılınışı, abdestin alınışı, İslâm tarihinin en önemli olaylarının özeti ve kısa sûre/duaların Arapçası ve Arnavutça'sı yer almaktadır.

2.7. El-Kalem Yayinevi

Gostivar şehrindeki el-Kalem yayinevinin neşrettiği İslâm hukuku ile ilgili kitaplarında Hanefî mezhebi çizgisinin ağır bastığı görülmektedir. Yayinevinin fıkıh ile ilgili kitapları şunlardır:

1. Abdulvehab el-Mashedânî, *Mënyra e të Falurit të Pejgamberit a.s në Frymën e Mez'hebit Hanefij (Hanefî Mezhebine Göre Peygamberimizin Namaz Kılınışı)*, Gostivar: el-Kalem, 2003. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Bu eserde, Hanefî mezhebinin delilleri ve açıklamaları ile Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) namaz kılınış şekli ele alınmaktadır.
2. Qufli Osmani, *İlmihal Mbi Rregullat Elementare të Fesë Islame (İlmihal – Temel Dinî Bilgiler)*, Gostivar: el-Kalem, 2001. (Arnavutça)
Eser, temel dinî bilgiler içermektedir. Bilgiler (namaz kılınışı vb.) Hanefî mezhebine göre ele alınmıştır.

2.8. Diğer Yayınları veya Şahsî Yayınlar

Belirttiğimiz yayınevleri dışında İslâm hukuku ile ilgili özel olarak basılan kitaplar da mevcuttur. Ayrıca bir yayınevine bağlı olmaksızın Üsküp'te basılan, ağırlıklı olarak selefi âlimlerin fetvalarının Arnavutça'ya çevirilerinin yer aldığı “*AlbIslam*” dergisi⁴¹ bu minvalde zikredilebilir. Diğer yayınevlerinin veya şahsî yayınların İslâm hukuku ile ilgili kitaplarının sıralamasında ise Balkanlar'ın İslâm geleneğine (ilmî usûlüne) uygun ve Hanefî mezhebine göre yazılanlar ilk başta zikredilmiştir. Ardından diğer mezheplere veya bir mezhebe bağlı olmaksızın neşredilen eserlere yer verilmiştir:

1. Taxhedin Bislimi, *Shkaqet e Mospajtimët Të Fukahave-Juristëve Islamë (Fakihlerin-İslâm Hukukçuların İhtilaf Nedenleri)*, Özel basım, 2021. (Arnavutça)
Bu eserde fakihlerin ihtilaf nedenleri detaylıca incelenmektedir.
2. Taxhedin Bislimi, *Kontrata e Pajtimët Mes Muslimanëve Sipas së Drejtës Islame dhe Roli i Saj në Popullin Shqiptar (İslâm Hukukuna Göre Müslümanlar Arasındaki Anlaşmazlıkları Uzlaştırma Akdi ve Arnavut Halkındaki Rolü)*, çev. Jusuf Zimeri, Özel basım, 2020. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Bu kitapta, İslâm hukuku açısından Müslümanların aralarındaki ortaya çıkan anlaşmazlıkların giderilmesinde ne tür bir yol ve yöntem kullanılacağını konusu ele alınmaktadır. Kitabı özel kılan husus ise yazarın Arnavut olup Arapça dilinde yazmasıdır.
3. Taxhedin Bislimi, *Punime të Ndryshme Me Qasje Fikhore (Fikhî Konularla İlgili Derleme)*, Üsküp: Özel basım, 2020. (Arnavutça)
Eserde “Fetva vermenin usûlü (âdabı), telkin, kazâ namazı, namazda imama tâbi olanların âmin demeleri, zikir için tesbihlerin kullanılması, namaz sonrası cemaat ile birlikte yapılan tesbihat” gibi konular Hanefî mezhebine göre ele alınmaktadır.
4. Jusuf Zimeri, *Kontrata e Sigurimit Sipas Jurisprudencës Islam (İslâm Hukukunda Sigorta)*, Özel basım, 2020. (Arnavutça)
Kitap, İslâm hukukunda sigorta akdi hakkındadır.
5. Jusuf Zimeri, *Kontrata e Qirasë Sipas së Drejtës Islame (İslâm Hukukunda Göre Kira Akdi)*, Üsküp: Özel Basım, 2019. (Arnavutça)
Eser, İslâm hukukuna göre kira (icâre) akdinin tanımı, hakkında genel hükümler, çeşitleri ve şartları hakkındadır.
6. Taxhedin Bislimi, *Teoria e Kontratës Sipas Jurisprudencës Islame (İslâm Hukukunda Akid Teorisi)*, Kalkandelen: SYTH, 2019. (Arnavutça)
Bu kitapta, İslâm akid teorisi ele alınmaktadır.

⁴¹ “Revisra AlbIslam”, <http://www.albislam.com/revistat/> (Erişim 05 Mart 2021).

7. Zülhixhe Zimeri, *Ushqimet e Lejuara - sipas jurisprudencës Islame dhe domostoshmeria e licencës "Hallall Standard" në kohën bashkohore (Punim Diplome) (Helal Gıda – Bitirme Tezi)*, Kumanova: Mendimi, 2019. (Arnavutça)
Yazarın, Üsküp İslâm Bilimler Fakültesi için hazırlamış olduğu bitirme tezinin ana konusu, K. Makedonya'daki Helal Gıda Standardı Kurumu'nun kuruluşu ve çalışmasını açıklamaktır.
8. Xhasir Avde, *Intencat e Sheriatit si Filozofi e se Drejtës Islame (İslâm Hukuk Felsefesi-Makâsüdü'ş-Şerîa)*, çev. Shaban Sulejmani, Üsküp: Özel basım, 2019. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Eser, İslâm hukuk felsefesi (makâsüdü'ş-Şerîa) hakkındadır.
9. Jusuf Zimeri, *Koloset e Medhhebit Hanefij (Hanefî Mezhebinin Büyükləri)*, Kumanova-Llojan: Mendimi, 2018. (Arnavutça)
Kitabın girişinde Hanefî mezhebinin gelişimi hakkında kısa bilgi verildikten sonra mezhebin kurucularından ve günümüze kadar Hanefî mezhebine mensup olan âlimlerden bahsedilmektedir. Eserin ayırt edici özelliği ise günümüze kadar Balkanlar'daki Hanefî mezhebine mensup olan âlimlerin hayatlarına da yer vermesidir.
10. Husejn el Arfexh, *Koncepti i Bidatit (Risisë) dhe Ndikimi i Tij në Luhatjen e Fetvave Bashkëkohore (Bid'at Kavramı ve Çağdaş Dönemdeki Fetvalarda Meydana Gelen Tutarsızlığa Etkisi)*, çev. Shaban Sulejmani & Salim Sulejmani, Üsküp: Özel basım, 2017. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Bu eserde bidat kavramı etraflıca tahlil edilmekte ve bu kavramın yanlış tanımlanmasıyla fetvalarda tutarsızlığa neden olacağı hususlar vurgulanmaktadır.
11. Jusuf Zimeri, *Zeqati Shtylla Esenciale Islame (İslâm Dini'nin Esası Olarak Zekât)*, Özel basım, 2015. (Arnavutça)
Kitap, İslâm'ın beş temel esasından biri olan zekât konusunu ele almaktadır.
12. Jusuf Zimeri, *Përmbledhje Punimesh Nga Jusirprudenca Islame (İslâm Hukuku Hakkında Makaleler)*, Kumanova/Llojan: Mendimi, 2014. (Arnavutça)
Kitapta mezhep bakış açısını destekleyen perspektifle ele alınan konular şunlardır: "Kontrolsüzce verilen fetvaların İslâm'a kötü etkileri, mezhep düşüncesinin kökeni, mezhebin ve mezhepsizliği tanımı."
13. Jusuf Zimeri, *Pyetje dhe Pergjigje Islame (İslâmî Soru ve Cevaplar)*, Üsküp: Brezi i Ri – Fokus Print, 2014. (Arnavutça)
Eser, çeşitli fikhî konular hakkında soru-cevaplar içermektedir.
14. Jusuf Zimeri, *120 Pergjigje Për Haxhin (Hac Hakkında 120 Soru)*, Kumanova/Llojan: Mendimi, 2014. (Arnavutça)

Bu kitapta, hac ile ilgili bilinmesi gereken bilgiler kısa, öz ve soru-cevap şeklinde verilmektedir.

15. Jusuf Zimeri, *Fikhu Islam: Dispozita nga Namazi, Agjërimi, Zeqati dhe Haxhxi (İslâm Fikhi: Namaz, Oruç, Zekât ve Hac Hakkında Hükümler)*, Özel basım, 2013. (Arnavutça)
Eserde fıkıh ilminin genel yapısı anlatılıp Hanefî mezhebinin fıkıh terminolojisinden ve ardından İslâm'ın beş şartı ile ilgili hükümlerden bahsedilmektedir.
16. Jusuf Zimeri, *E Drejta e Trashegimisë në Sheriatin Islam (İslâm'da Miras Hukuku)*, 2. bs., Üsküp: Özel Basım, 2013. (Arnavutça)
Eser, İslâm miras hukuku ile ilgilidir.
17. Taxhedin Bislimi, *Mevludi, Historiku dhe Dispozita e Tij (Mevlit, Tarihi ve Hakkındaki Hüküm)*, Özel basım, 2012. (Arnavutça)
Yazar kitabında, mevlidin tarihçesi ve hükmü hakkındaki tartışmaları zikrettikten sonra mevlidin caiz oluşunu delilleriyle birlikte tahlil etmektedir.
18. Jusuf Zimeri, *Hyrje në të Drejtën Penale Islame (İslâm'da Ceza Hukukuna Giriş)*, Üsküp: Özel Basım, 2012. (Arnavutça)
Eserde, İslâm ceza hukukunun tanımı, genel ilkeleri ve hükümleri ele alınmaktadır.
19. Jusuf Zimeri, *Namazi i Teravisë (Teravih Namazı)*, Özel basım, 2012. (Arnavutça)
Kitapta, teravih namazının kaç rekât olduğu tartışması tahlil edilmektedir. Teravih namazının sekiz rekât kılınması gerektiği görüşün dayanağı olan hadis (Hz. Aişe'nin rivayeti) ile kastedilen namazın vitir namazı olduğu gibi deliller ile bu görüşün ilmî tutarsızlıklarını zikretmektedir. Ardından teravih namazın yirmi rekât olduğu hakkında hadislerle yer verilmekte ve Hz. Ömer (r. anh) döneminde bu konuda icmâ gerçekleştiği ifade edilmektedir.
20. Jusuf Zimeri, *Mevlud, Sunet i Mirë Apo Bid'at (Mevlit, Güzel Bir Sünnet midir Yoksa Bid'at mıdır)*, Özel basım, 2010. (Arnavutça)
Eserde hükümlere ulaşmak için sadece Kur'ân ve Sünnet'in yeterli olmadığı, İslâm hukuk kaynaklarını doğru bir şekilde kullanabilecek müçtehidlere ihtiyaç duyulduğu zikredilmektedir. Bu bakış açısı ile mevlid konusu kitapta değerlendirilmektedir. Âlimlerin büyük çoğunluğunun mevlidi caiz gördüğü delilleriyle birlikte belirtilmektedir.
21. Jusuf Zimeri, *Shpjegimi i Surës el-Fatiha (Fâtiha Sûresi'nin Açıklaması)*, Kumanova: Özel basım, 2010. (Arnavutça)
Eserde, istiâzenin okunmasının hükmü, Bismillah'ın namazda okunması ve âmin demenin hükmü, Fâtiha Sûresi'nden çıkan fikhî hükümler gibi konular ele alınmaktadır.

22. Shefik Kurdiç, *Ebu Hanife dhe Namazi në Medh-hebin Hanefij (Ebu Hanife ve Hanefi Mezhebinde Namazın Kılınışı)*, çev. Sabahuddin Fetahu, Üsküp: Özel basım-Libraria Ebu Hanife, 2008. (Arnavutça)
Eserde, Hanefi mezhebine göre namaz kılınışı şekli delilleri ile birlikte ele alınmaktadır.
23. Amir Halid, *Thirrje në Bashkëjetesë, Biografite e katër imamëve, dhënia fund përçarjes dhe thirrja në bashkimin e njerëzimit (Birlikte Yaşamaya Çağrı – dört imamın hayatı, ihtilaflara son ve insanlığın bir olmasına çağrı)*, çev. Xhemaledin Misimi, Üsküp: Alma, Bogovine-2008. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Eserin ana konusu, dört fıkıh mezhebinin ortak noktalarını vurgulanarak Müslümanların birlikte yaşamaalarının önemini ifade etmektedir.
24. Shaqir Idrizi, *Doktrinë Hanefite në Raport me Doktrinën Sufiste në Maqedoni (Makedonya'da Tasavvuf Doktrinini ile Hanefi Doktrinini Arasındaki İlişki)*, Üsküp: Özel basım, 2006. (Arnavutça)
Eser, K. Makedonya'daki Hanefi ekolünün gelişimini ve sülûfik ile ilişkisini ele almaktadır.
25. Taxhedin Bislimi, *Talkini Mbi Të Vdekurin (Ölüye Telkin Okunması)*, Özel Basım, 2003. (Arnavutça)
Kitapta, delilleriyle birlikte ölüye telkin okunmasının caizliği konusu ele alınmaktadır.
26. Salih Ibën Salih el-Fevzan, *Dispozitat në Lidhje me Gratë Besimtare (Müslüman Kadınlar Hakkında Hükümler)*, çev. Sabahuddin Fetahu, Üsküp: Mendimi, 2009. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Eser, selefi âlim olan el-Fevzan'ın kadınlar hakkında verdiği hükümleri içermektedir.
27. Abdulaziz Mebruk el-Ahmedî & Fejhan b. Shali el-Mutajri & Abdülkerim b. Sunejtan el-Amri & Abdullah b. Fehd esh-Sherif el-Hixhari, *Shpjegimi i shkurtër i Legjislaturës Islame në dritën e Kur'anit dhe Sunnetit (Kur'an ve Sunnet Işığında Fıkıhın Kısa Tarihi)*, çev. Xhemal N. Jakupi, Üsküp: Trashëgimi i Profetëve (Peygamberlerin Varisi)-Xhemal N. Jakupi, 2008. (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Kitap, *Şerh el-Mumti* (Hanbelî mezhebinin *Zâd el-Mustakni* kitabına Ibn Üseymin'in yazdığı şerh) kitabı ile *Mülâhhas el-Fıkıh* (Şeyh Fevzan'ın Hanbelî fıkıh kitabı) kitaplarının muhtasarıdır.
28. Muhammed Nâsirüddîn el-Albânî, *Verzion i Shkurtuar i Librit Forma e Namazit të Profetit (s.a.s.) (Namazın Kılınışı Şekli Kitabının Kısaltılmış Versiyonu)*, Üsküp: Trashëgimi i Profetëve (Peygamberlerin Vârisi).
Eser, selefi ve hadis âlimi olan Nâsirüddin el-Elbânî'nin Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) namaz kılınışı şekline dair kitabın özetidir.

29. Abdurrahman Ibën Nasir Essa'di, *Dituritë e Kuranit Teuhid – Besime – Moral – Norma (Kur'ân İlimleri Tevhid – İnanç – Ahlak – Yasa (Norm))*, çev. Xhemal Jakupi, Üsküp: Trashëgimi i Profetëve (Peygamberlerin Vârisi). (Arapça'dan Arnavutça'ya)
Suudi Arabistanlı selefi âlimi olan Abdurrahmân b. Nâsır Sa'dî'nin ağırlıklı olarak akaid konularından bahsedilmekle birlikte kitabın bir bölümü fıkıhla ilgili eseridir.

SONUÇ

Balkanlar'da Osmanlı Devleti ile gelişen ve kurumsallaşan İslâm ilim, düşünce, kültür ve medeniyeti itikadî açıdan Mâtürîdî, amelî açıdan ise Hanefî mezhebine göre şekillenmiştir. Bu gelenek, günümüzde K. Makedonya bölgesinde yaşayan Müslümanlarda büyük ölçüde devam etmektedir. Nitekim K. Makedonya'daki Müslümanları kurumsal olarak temsil eden *KMC İslâm Dinî Birliği'nin tüzüğünde Hanefî mezhebinin zikredilmesi* ve kuruma bağlı olan Üsküp İslâm Bilimler Fakültesi, imam hatip liseleri ve cami mekteplerindeki okutulan müfredatın Hanefî mezhebini önceleyen literatür ile şekillenmesi buna en güzel örnektir. Aynı şekilde KMC İslâm Dinî Birliği tarafından basılan İslâm hukuku literatürü incelendiğinde, Hanefî mezhebi merkezli olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Kurumun İslâm hukuku literatüründe ilmihal, fıkıh terimleri sözlüğü, furuû fıkıh, fıkıh usûlü, İslâm hukuk tarihi, güncel fıkıh konuları (faiz, helal gıda/ürün standardının esasları vs.) yanında Mevlid merasimi, teravîh namazının kılınışı, ölümlere telkin okumanın hükmü gibi son dönemlerde tekrar tartışılan konulara cevap niteliğinde kitaplar ön plana çıkmaktadır. Aynı şekilde fakülte ve imam hatip liselerinin seviyelerine uygun kitaplar neşredilmektedir. Bu kitapların ekserisi, fakültede, imam hatip lisesinde veya KMC İslâm Dinî Birliği'nde görevli olanlar tarafından Arnavutça dilinde yazılmıştır. Nitekim Jusuf Zimeri, Taxhedin Bislimi ve Shaban Sulejmani gibi isimler bu konuda ön plana çıkmaktadırlar. Aynı şekilde bu yazarların Ehl-i sünnet ilim geleneğine uygun bir usûl ve Hanefî çizgisini takip eden metodları ile özel olarak neşrettikleri birçok kitapları da mevcuttur. Son dönemlerde fetva konularındaki tutarsızlığın detaylı bir şekilde ele alındığı Huseyin Afrec'in *Bid'at Kavramı ve Çağdaş Dönemdeki Fetvalarda Meydana Gelen Tutarsızlığa Etkisi* adlı tercümesi özel olarak zikredilebilir.

KMC İslâm Dinî Birliği'nin ilmî metod açısından Ehl-i Sünnet çizgisini takip ettiği, *Hanefî Mezhebi, Öncelikleri ve Zorlukları* isimli ilmî konferantaki sonuç bildirgesinden açıkça görülmektedir. Nitekim sonuç bildirgesinde Hanefî mezhebinin Balkan Müslümanlarının resmî mezhebi olduğu ve fikhî bir konudaki sorunun çözümü Hanefî mezhebi

içinde bulunamazsa o zaman istihsan veya mesâlih-i mürsele delillerine dayanarak diğer Ehl-i sünnet mezheplerinden bir görüş seçip onunla amel edileceği belirtilmektedir.

K. Makedonya'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından yayınevlerinin açılması hız kazanmış ve böylece İslâmî literatür zenginleşmekle birlikte farklı akımların da kitapları neşredilmeye başlanmıştır. Bu kitapların tercümesi ve basımı, farklı Müslüman ülkelerinin maddi destekleri ile gerçekleşmektedir. Ayrıca yayınevleri, kendilerinin belirledikleri plan-program ile kitaplarını neşretmektedirler.

İslâm hukuku literatürü açısından ülkenin yayınevlerinin geneline bakıldığında, Balkanlar'da Osmanlı döneminden günümüze kadar gelen İslâm hukuku geleneğini destekleyecek ve İslâm hukuku hakkında bireylerin genel kültürünü zenginleştirecek kitaplar neşredildiği söylenebilir. Neşredilen kitapların ise klasik İslâm hukuku kitaplarının aksine ilmihal, hukuk tarihi, güncel konular hakkında olduğu görülmektedir. K. Makedonya'da İslâmî literatürü hakkında en fazla kitap neşreden Logos A yayınevindeki kitaplarda, İslâm hukuku ile ilgili İslâm hukuk tarihi ve kaynağının, mezhep imamların hayatının (örneğin: Ebû Hanîfe), Hanefî mezhebinin temel anlayışının ve faiz gibi güncel konuların ele alındığı görülmektedir. Buna ilaveten geleneksel-modern düşüncüyü sentezleyen kitapların da çevirileri bu yayınevi tarafından yapıldığını ifade edebiliriz. Bunun yanında Logos A yayınevinde Arnavut yazar olan Nexhati İbrahimi'nin çevirdiği veya Arnavutça olarak yazdığı eserler diğer yazarlara göre daha fazladır.

Furkan ISM yayınevinde ağırlıklı olarak Yusuf Kardavî'nin kitapları tercüme edilmekte, Arnavut yazar olan Bashkim Aliu'nun çeviri/telif eserleri, "Dünya İslâm Birliği" ve "Avrupa Fetva ve Araştırma Meclisi" kurumlarının fetvalarının çevirileri göze çarpmaktadır. Bunun yanında Furkan ISM yayınevinin *Ahkâmu'l Kur'ân* ve *Sünenü Ebû Dâvûd* eserlerinin Arnavutça'ya kazandırılması bölgedeki ilim talebeleri için önemli bir katkıdır. Bu kitaplara Asr yayınevinin Ebu Hanife'ye nispet edilen *Müşned*'i ve Ramadan el-Bûtî'nin *Kadâyâ Fıkhiyye Muâsıra'sı* ve *Mezhepsizlik En Tehlikeli Bid'attir* adlı eseri, Muhammed Macit'in *Hanefî Fıkhu*; el-Kalem yayınevinin Maşedanî'nin *Hanefî Mezhebine Göre Peygamberimizin Namaz Kılınışı*; Orienti yayınevinin *Bulûgu'l-Merâm*'ı ve aynı kitabın şerhi olan *Sübülü's-Selâm*'ı ilave edilebilir.

Ülkede özellikle modern dönemde, asırlar boyunca Müslümanların kahir ekseriyetinin üzerinde icma ettiği sahih İslâm anlayışının çerçevesini teşkil eden Ehl-i Sünnet ilim geleneğine ve mezheplere (Hanefî, Şafî, Mâlikî, Hanbelî) karşı çıkılarak usûlsüz ve mezhepsiz veya neo-selefi (Vehhâbî) bir bakış açısı ile yazılmış eserlerin çevirilerini yayınlayan yayınevlerinin olduğu görülmektedir. Benzer özellikleri gösteren kitaplar

şahsî olarak neşredilen kitaplarda da göze çarpmaktadır. Bu eserlere, Nun yayınevini neşrettiği Abdul-Azim Bedevî'nin *Fıkıh Hakkında Derleme'si*, Orienti yayınevini *İki Harem Bölgesi Âlimlerinin Fetvaları* gibi kitaplar örnek verilebilir. Bu eserlerin yaydığı anlayış ve bölge Müslümanlarına sebep olduğu/olacağı zihni karışıklık, fitne ve kargaşa iyice incelenmeli ve bu konuda Müslüman toplumlar şuurlandırılmalıdır. Ayrıca bu zihniyetin teopolitik hedefleri arasında Balkan bölgesindeki kâdim Osmanlı/Türk ilim ve kültür mirasına (fıkıh özelinde Hanefî mezhebine) karşıtlığı ile bir bağının bulunduğunu söylemek mümkündür ki bu konunun ayrıca ele alınması gerekir. Nitekim KMC Dinî Birliği de bu hususa dikkat çekerek bölgede yaşayan Müslümanlara bu tür kitapları tavsiye etmemektedir.

KMC Dinî Birliği bölgenin tarihine ve sosyo-kültürel yapısına sahip çıkarak bu tür anlayışlar konusunda Müslüman toplumu bilinçlendirmek için daha etkili çalışmalar yapmalıdır. Bu minvalde bölgenin geleneğine, tarihine, dinî-amelî yapısına uygun ve günümüz problemlerine çözüm üretecek çalışmaların devamlılık arz etmesinin ve bu yöndeki çalışmalara destek verilmesinin önemli olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Aruçi, Muhammed. "Yugoslavya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/573-579. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Asani, Eljesa. *Makedonya'daki Medreseler ve İsâ Bey Medresesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, 2010.

Bakır, Mustafa. "Emîr es-San'ânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/144-145. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Baki, Süleyman. "Makedonya ve Kosova'da Mevlid Merasimleri Ne İfade Eder?" *Mevlid ve Süleyman Çelebi Sempozyumu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.

Bardakoğlu, Ali. "İstihsan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/339-347. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Bilge, Mustafa L. "Râbitatü-l-â'lemi-l-İslâmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/379-380. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Boynukalın, Ertuğrul. "Muhammed b. Sâlih el-Useymin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/633-634. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Dönmez, İbrahim Kâfi. "Mesâlih-i Mürsele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/79-94. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Erol, Mehmet Seyfettin. "Makedonya Sorunu'nun Temel Dinamikleri". *Balkanlar El Kitabı*. Vadi Yayınları, 2. Basım, 2007.

Fetva Meclisi. “Fetva”. *Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslâm Dini Birliği*. 03 Aralık 2015. Erişim 28 Ağustos 2020. <https://bfi.mk/fetva-nr-01/>

Hatiboğlu, İbrahim. “Nâsirüddin el-Elbânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/403-405. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Karaman, Hayrettin. “Fıkıh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/1-14. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Kaloshi, Rahim. “Osmanlı Dönemi Makedonya’ında İslâm Hukukçuları”. *Balkan Araştırmaları Dergisi* 1/1 (30 Haziran 2010), 147-162.

Kaya, Eyyüp Said. “Telfik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/401-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Mandak, Reyhan. *Makedonya’nın Vardar Bölümündeki Dinî Birlikleri (1918-1941) [Верските Заедници во Вардарскиот дел на Македонија (1918-1941)]*. Üsküp: Kiril ve Metodi Üniversitesi Milli Tarih Enstitüsü, 2015.

Nanay, Zeynep. *Bir Heyet İctihadi Kurumu Olarak Avrupa Fetva ve Araştırmalar Meclisi: Kararlar ve Usul*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimler Anabilim Dalı, Doktora, 2019.

Özel, Ahmet. “Abdurrahman b. Nâsır Sa’dî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/438-441. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Pajaziti, Ali. *Geçiş Sürecinde Makedonya Üniversitesi Gençliği ve Din Olgusu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 1998.

Pehlivan, Bayram. “Bütî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/221-224. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.

Rexhepi, Sulejman. “Makedonya’da İslâm ve Müslümanlar”. *Balkanlarda İslâm*. Ankara: Tika Yayınları, 2016.

Rexhepi, Sulejman. “Makedonya’da Müslümanların Dinî Yaşayışının Organize Edilmesi”. *Balkanlarda Gelecek Tasavvuru*. İnsani Yardım Vakfı (İHH), 2008.

Sancaktar, Caner. “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası”. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 2/2 (2011), 27-47.

Sejdini, Habibe. *Kuruluşundan Günümüze Makedonya İslâm Birliği’nin Örgün ve Yaygın Din Eğitimi Hizmetleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.

1990-2015 Yayınlar Kataloğu (İstanbul 2015). Üsküp: Logos A, 201M.S.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslâm Dini Birliği. “Fetva”. Erişim 28 Ağustos 2020. <https://bfi.mk/category/fetva/>

“Furkan ISM”. Erişim 05 Mart 2021. <http://furkan.com.mk/>

“Konkluzat nga Konferenca Shkencore Medhhebi Hanefij Prioritetet dhe Sfidat”. Erişim 21 Ocak 2021. <https://bfi.mk/konkluzat-nga-konferenca-shkencore-medhhebi-hanefij-prioritetet-dhe-sfidat/>

“Logos A”. Erişim 05 Mart 2021. <https://www.logos-a.com/>

“Mexhlisi Asr (Asr Yayınevi)”. Erişim 05 Mart 2021. <http://mexhlisi-asr.com/asr/>

“Nun Yayınevi”. Erişim 05 Mart 2021. <https://nun.com.mk/>

“Pyete Myftininë (Üsküp Müftülüğüne Sor)”. Erişim 05 Mart 2021. <https://myftiniashkup.org.mk/video-page/>

“Revisra AlbIslam”. Erişim 05 Mart 2021. <http://www.albislam.com/revistat/>

